REDACTIONEEL

Hans Zijlstra ([redacted]

Het is een drukke genealogische winter geweest. Vooral op digitaal gebied zijn er weer veel nieuwe ontwikkelingen. Onze website is nog steeds een belangrijke bron voor vele sneupers die ons hun vragen en verhalen per email toesturen. Het aanvullende Sneuper-blog op http://sneuperdokkum.blogspot.com bestaat nu ruim een jaar. Hierop worden gemiddeld 10 korte artikelen per maand gepubliceerd met als voornaamste doel te verwijzen naar online genealogische en historische bronnen. Recent is een digitale versie van het boekwerkje van de bekende genealoog R.S. Roorda op de website geplaatst waarin de 'Achttsjinde Ieuske Kriminaliteit yn de Wâlden' wordt beschreven. Een rijke en smeuïge bron voor velen.
In dit nummer van De Sneuper ook een aantal voorbeelden uit de rijke online database van het vroegere Iconografisch Bureau te Den Haag, nu geïntegreerd in het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documenta-tie (RKD). Ik ontdekte dat het bekende portret van Catharina Schrader nog een prachtig pendant (en meer) had. Via een andere online data-base, die van het Noordelijk Archeologisch Depot te Nuis, ontdekten we de stichtingssteen (1613) van het geboortehuis van geschied-schrijver Foeke Sjoerds te Ee. Douwe Zwart nam, samen met Piet de Haan en Henk Aartsma, ter plekke poolshoogte en doet verslag.
De website van Anton Musquetier is verder uitgebreid met gedigitaliseerde kerkboeken van o.a. Ferwerd en Dantumawoude. Dat het tegenwoordig dunbevolkte Ezumazijl (overigens de bakermat van mijn familie en naam) vroeger een stuk drukker was bewijst het artikel van Reinder Tolsma over de stichting van een school aldaar. En dan te bedenken dat er vroeger ook een grote herberg was. Ben te Boekhorst, die al boekjes publiceerde over penningen en munten van Dokkum en vondsten in de kerk van Ee, beschrijft nu de vondst van een penning die recent werd aangeboden aan museum Het Admiraliteitshuis. Na de uitgebreide publicatie over de veepest in een vorige Sneuper komt Douwe Halbesma uitgebreid aan het woord over de veepest van 1769 in Damwoude. Naast nijsgjirrige artikelen over de Armvoogdij, de prachtige reeks Groeten uit Amerika en onze boekenrubriek, wordt het leeuwendeel van deze Sneuper gevuld door predikant K.W. de Jong over zijn beroemde voorouders en collega's van de familie Revius. Voorwaar weer een Sneuper om met zijn allen trots op te zijn!

NB. Speciale aandacht voor de **vraag van de redactie** aan u allen, bl. 21 !

BESTUURLIJK

Jan Walda [redacted]

Het jaar 2009 is al weer flink op weg, en het eerste nummer van De Sneuper van dit jaar ligt weer voor ons. Voor onze leden is het altijd weer een plezier om kennis te kunnen nemen van de vele en gevarieerde artikelen die aan bod komen. Voor ons als vereniging is ons blad De Sneuper een belangrijk communicatiemiddel om onze leden te informeren en ook enthousiast te maken voor de inhoud van de artikelen. De redactie ziet iedere keer weer kans om diverse onderwerpen in een grote verscheidenheid te publiceren. Uit de positieve reacties van de onze leden kunnen wij opmaken dat de aangeboden artikelen hoog gewaardeerd worden. Tevens is het een goede manier om collega-sneupers te laten lezen waarmee onze leden zo al mee bezig zijn. Of het is enkel om kennis te nemen van, of het kan ook een uitdaging zijn zelf daadwerkelijk aan de slag te gaan. Onderzoek naar geschiedenis is voor velen een blijvende interesse. Naast de vele digitale mogelijkheden, zie de voortreffelijke en uitgebreide webside van onze vereniging, is een blad als het onze een blijvende (mailing) waar altijd met belangstelling naar wordt uitgezien.
Bestuurlijk worden de taken weer verdeeld en het programma van 2009 vermeldt weer een flink aantal activiteiten waarmee de voor- en najaars-vergaderingen worden voorbereid. Separaat ontvangt u de uitnodiging voor de Algemene Ledenvergadering, maar hier wijs ik u alvast op de datum 18 april. Wij hopen dan velen van u te mogen begroeten in Veenwouden, waar naast de gebruikelijke ledenvergadering ook bezoeken zijn gepland aan de Skierstins en het hervormde kerkgebouw.
Onze leden leveren geregeld een bijdrage aan enkele vaste rubrieken in de Nieuwe Dockumer Courant. Voor onze vereniging een goede zaak om, naast de vaste fotorubrieken, gevarieerde artikelen te kunnen publiceren. Er blijft altijd belangstelling voor zaken uit het verleden die kunnen worden opgediept.
Wij wensen onze leden weer een goed verenigingsjaar toe, met veel sneupers-onderzoek-plezier. De waarde van het vele werk en inzet hiervan in velerlei vorm heeft betekenis voor een komende generatie. Die mogelijk op een geheel andere wijze bezig zal zijn, maar profijt kan hebben van het vele werk dat de sneupers van nu reeds voor het voetlicht hebben gebracht. Voor ons als bestuur, redactie en leden een aansporing door te gaan met onze werkzaamheden. Dat het mogelijk is tot (leeringhe ende vermaeck), maar als documentatie van onschatbare waarde is. Als bestuur wensen wij onze leden veel leesplezier en een goed verenigingsjaar toe.

LEDENNIEUWS

Johannes Dijkstra [redacted]

Nieuwe leden:
Nr. 083 Dhr. C.J. Weijers, Koediefslaan 9, 2101 BS Heemstede.
023-5470701, [redacted], Onderwerp: Algemeen
Nr. 085 Dhr. H. v/d Boon, Ulst 26, 3861 LW Nijkerk.
033-2457541, [redacted],
Onderwerp: Halbesma, Meindertsma, van der Boon.
Nr. 086 Dhr. M. Reitsma, Wilhelminastraat 2, 8521 JK Sint Nicolaasga.
0513-434688, Onderwerp: Reitsma afkomstig van Reitsum -Ferwerd-Blija. Ook Elzenga uit dezelfde hoek.
Nr. 087 Dhr. G. Bootsma, Mieddijk 84, 9036 LH Menaldum.
0518-451581, Onderwerp: Algemeen.
Nr. 090 Dhr. F.J.H. Sijtsma, Waterranonkel 36, 9103 RX Dokkum.
0519-295703, Onderwerp: Locale historie, voorouders, dorpen en hun inwoners, enz
Nr. 093 Dhr. W. v/d Bijl, Voorvang 72, 4817 DH Breda. 076-5322982,
[redacted], Onderwerp: van der Bijl', Dokkum.
Nr. 094 Mr.Drs. O.J. Leegstra, Blauwhuisstr. 2, 9104 EV Damwoude.
0511-421201, [redacted], Onderwerp: Cichorei.
Wijzigingen:
Nr. 013 Dhr. J. van Dijk, Kolfbank 11, 9172 MK Ferwert. 0519-411090.
Nr. 023 Dhr. G. Hiemstra, De Woudhorne 34, 9101 DE Dokkum (lidnr)
Nr. 032 Dhr. C.T. Rosema, Noardkromp 36, 9051 MS Stiens (lidnr)
Nr. 060 Mevr. E.M.A. Demes, Woudweg 81, 9101VK Dokkum (lidnr)
Nr. 096 Dhr. R. Koster, De opslach 16, 8934 DC Leeuwarden.
Nr. 197 Mevr. T. Westerhof, Heechsân 20, 9261 XG Eastermar.
Nr. 199 J. Banda-Veenstra, Sparrewei 14, 9298 RS Kollumerzwaag
Nr. 297 Mevr. F. Sijtsma, Rembrandthage 366, 3437 PB Nieuwegein.
0252-377867
Nr. 333 D.J. Deuzeman, Akkerspl. 161, H'veen: [redacted]
Nr. 401 Dhr. D. Lanting, J. Ellenbergerstraat 28, 9746 AJ Groningen.
06-38370740
Nr. 428 Dhr. G. Kiemstra, Casparushof 67, 1382 KV, Weesp, 0294-261755
Bedankt als lid:
Nr. 126 J. Roosma, Parklaan 23, 9285 TN Buitenpost.
Nr. 402 J.C.W.M. Jansma, Hopakker 34, 5262 ML Vught (overlijden).
Nr. 453 Dhr. A. Meinema, Sotaweg 36, 2371 GD Roelofarendsveen .
Nr. 465 A.S. Tietsma, De Taats 9, 9285 ME Buitenpost.

REVIUS IN FRIESLAND

Klaas-Willem de Jong ([redacted]

De Friese familie Revius kan zonder al te veel problemen worden teruggevoerd tot Wijbrandus Revius, rector van de Latijnse school in Franeker. Op 14 mei 1606 schreef hij zich in bij de Franeker Academie(1). In de gedrukte versie van het Album van de Academie staat tussen haakjes vermeld: 'Daventriensis'. Dat lijkt het vermoeden van een directe familieband met de bekende Jacobus Revius te bevestigen(2). Jacobus werd immers in Deventer geboren, groeide weliswaar op in Amsterdam en studeerde onder meer in Franeker, maar was er in de jaren 1614-1642 predikant(3). Een genealogisch dossier in het Historisch Centrum Leeuwarden (HCL) maakte duidelijk dat dit vermoeden onjuist is en zette mij aan tot hernieuwde studie van de familie Revius in Friesland(4) Zij heeft ook in Dokkum en omgeving haar sporen achter gelaten, onder meer in nageslacht in de vrouwelijke lijn. In deze regio bevindt zich de enige tak van Wijbrandus' nageslacht waarin de naam Revius de 19e eeuw gehaald heeft.
In de studie kwam ik talloze gegevens van diverse aard op het spoor. Ik beperk me tot de hoofdlijn. Ik vermeld vooral de bronnen die niet direct in de databases van HCL, Tresoar en *De Sneuper* op internet te vinden zijn.

De eerste generatie

I. Vibrandus (Andries) Revius (* Hallum ca. 1530 - † Leeuwarden < 15 maart 1589) x Ariantien

In de oudere literatuur wordt deze Vibrandus doorgaans Vibrandus Revius genoemd. Soms wordt daaraan toegevoegd *Hallemius*, *Hallumensis* of iets dergelijks(5). Zelf noemt hij zich Wybrandt van Hallum.
Over de achtergrond van Wybrandt weten we niet meer dan dat hij afkomstig is uit Hallum en dat zijn vader Andries [Bottez/Wybrantzoen/?] heette(6). Hij kreeg een universitaire opleiding in Leuven, waar hij zich op 30 januari 1550 inschreef. Daarvoor kan hij zijn geschoold aan de Latijnse school in Leeuwarden, die in 1525 haar deuren opende. Ook is het mogelijk dat hij in een van de kloosters is onderwezen. Niet ver van Hallum lag Mariëngaarde. Naar eigen zeggen is Wybrandt omstreeks 1553 meester geworden van de Latijnse school in Bolsward(7). Eind 1558 verwisselt hij deze standplaats voor Leeuwarden, waar hij tot rector van de Latijnse school wordt benoemd. Wybrandt raakt betrokken bij een eerste poging tot reformatie in Leeuwarden in 1566(8). Hij huisvest de beide predikanten die zijn uitgenodigd om in de stad te komen preken. Zij zetten aan tot het verwijderen van de beelden uit de stadskerken, maar binnen enkele

maanden wordt deze reformatie gestuit. Wybrandt moet stad en (Fries)land verlaten(9). Er zijn meer meesters die zoals hij uit Friesland naar Holland vertrekken. Daar vindt hij in 1574 een nieuwe betrekking als rector in Delft, een stad die dan al voor de Reformatie gewonnen is. Hij wordt er twee keer als ouderling gekozen. Als het tij in Friesland gekeerd is, keert Wybrandt in 1580 terug in zijn oude functie in Leeuwarden. Zijn naam staat vermeld in de oudste, uit omstreeks 1581 daterende, lidmatenlijst als 'Wibe de rectoer'.
Naar de achtergrond van de familienaam Revius kunnen we slechts gissen. Het is mogelijk dat Wybrandt, kenner van de klassieke talen, gespeeld heeft met woorden als revisare (weer bezoeken) of revivere (herleven)(10). Voor derden zal dit echter niet herkenbaar zijn geweest, ook niet voor latinisten. Het is dan ook alleszins begrijpelijk dat men in Delft Renius noteerde, ofwel Van Rijn(11).
In de lidmatenlijst staat als vrouw van Wybrandt Ariantien. Het is niet duidelijk of zij ook de moeder is geweest van de beide kinderen die ons bekend zijn:

I.1 Ludts Wybes († 25 november 1620) x Johannes Fungerus (* Leeuwarden 1546 - † 11 mei 1612)(12)
I.2 Marij -> zie onder II.

De man van Ludts, Johannes Fungerus, studeerde in Leuven en Keulen, zowel rechten als medicijnen. Hij reisde door Frankrijk en Duitsland en werd in 1579 advocaat bij het Hof van Friesland. Van hem zijn een gelijknamige zoon en kleinzoon bekend, beiden eveneens advocaat bij het Friese Hof(13). In 1584 werd hij rector van de Latijnse school in Bolsward, om vervolgens in 1592 Wybrandt (I) in Leeuwarden op te volgen. In 1607 vertrekt hij naar Franeker om daar tot zijn dood een vergelijkbare functie te vervullen.

De tweede generatie

II. Marij († > 1619) x Jan Hendrix († > 1619)

Dit echtpaar is op verschillende plaatsen woonachtig geweest, zeker in Leeuwarden(14), Bellingwolderzijl(15) (Oude Schans) en Harlingen(16), maar mogelijk ook in Holwerd daar hun zoon Johannes (III.b) dit in het Leeuwarder burgerboek als geboorteplaats opgeeft. Jan wordt januari 1585 in Leeuwarden als chirurgijn genoemd. Zij krijgen tenminste drie kinderen:

II.1 Wibrandus Revius -> zie onder III.a
II.2 Johannes Revius -> zie onder III.b
II.3 Fonger Jans

Blijkens een attestatie uit 1619 is Fonger Jans meester goudsmid, in dienst van de keurvorst van de Paltz, tevens koning van Bohemen(17). Verdere gegevens over hem zijn onbekend.

De derde generatie

III.a. Vibrandus Revius (* ca. 1586 - † Franeker 16 augustus 1647) x 1) Anna van den Rade, en 2) Janneke van Doem († Franeker 29 oktober 1652)(18)

Nadat hij in het najaar van 1605 als 19-jarige eerst een poging doet in Leiden, schrijft Vibrandus Revius zich in 1606 in aan de Franeker Academie. Zijn vader was chirurgijn ('externe' geneeskunde), hetgeen de keuze voor de studie medicijnen ('interne' geneeskunde) kan verklaren. Hij wordt later ook doctor genoemd, maar in Franeker zijn geen sporen van de promotie te vinden. Dat zegt niets. Het *Album promotorum* laat zien dat er meer ontbreken(19). In 1611 wordt hij subrector van de Latijnse school in Franeker, in 1612 volgt hij zijn oom Johannes Fungerus jr. (I.1) op als rector. Hij vervult die functie tot aan zijn dood in 1647.

Op grond van de grafschriften in de Franeker Martinikerk weten we dat Vibrandus een echtgenote heeft gehad met de naam Janneke van Doem(20). Maar is zij ook de moeder van zijn kinderen? Ik zou vooralsnog willen stellen dat dit Anna van den Rade is geweest, dochter van de academiedrukker Gillis van den Ra(e)de, alias Aegidius Radaeus. Het grafschrift van Radaeus in Franeker doet vermoeden dat Wibrandus een schoonzoon is(21). Verder is hij nauw betrokken geweest bij andere zaken die de familie Radaeus aangingen(22). Slechts één gegeven wijst concreet in de richting van Anna. Hij figureert samen met haar als doopgetuige bij de doop van de naamgenote en nicht van Anna in Nijmegen in 1622(23). De basis voor mijn veronderstelling is dus smal. Ik geef haar voor beter.

Het echtpaar krijgt tenminste twee kinderen:

III.a.1 Aegidius Radaeus -> zie onder IV.a

III.a.2 Jacobus -> zie onder IV.b

Op de grafsteen van het echtpaar Revius in de Franeker Martinikerk vinden we naast de namen van hun zoon Jacobus (IV.b) en kleinzoon Vibrandus (V.a) ook de naam van een zekere Susanna, overleden op 2 april 1659. Zij kan een dochter zijn van Vibrandus (III.a), maar ook van Jacobus (IV.b).

III.b. Johannes Revius (* Holwerd ca. 1600 – † eind 1648) x 1) Trijntie Augustynnus (* Harlingen ca. 1604 – † < augustus 1637), en 2) Goyken Pibodr

Johannes lijkt dezelfde weg te gaan als zijn broer Wibrandus. Hij schrijft zich twaalf jaar later, op 1 juni 1618 in als student in de medicijnen(24). We ontmoeten hem na verloop van tijd echter als gepromoveerd jurist. Blijkbaar heeft hij na de inschrijving een andere of een tweede studierichting gekozen. Op grond van het inschrijvingsjaar 1618, houd ik zijn geboortejaar op omstreeks 1600.

Op 11 juli 1624 huwt hij Trijntie Augustynnus, dochter van Augustinus Jans, koopman uit Harlingen, en Ryckien Stevens (Crapoo(t)), afkomstig uit Duisburg. Een grafschrift in de Grote Kerk van Leeuwarden doet vermoeden dat er tenminste één kind uit dit huwelijk is voortgekomen, maar dit is reeds op jonge leeftijd overleden(25). In 1628 wordt hij, advocaat en gepromoveerd, ingeschreven in het burgerboek van Leeuwarden. Hij is advocaat geweest bij het Hof van Friesland, al komt zijn naam in de officiële lijsten niet voor(26). Hij koopt in 1631 in Leeuwarden een huis aan de Grote Kerkstraat en doet dat in 1641 weer van de hand. De reden daarvoor kan zijn dat hij in 1637 naar Sloten vertrekt en daar op 6 augustus hertrouwt met Goyken Pibodr, dochter van notaris Pibo Regneri te Balk. Zij is de weduwe van Dirck Dirckxz, convooimeester, die 21 mei 1636 overleed. Enkele maanden na zijn huwelijk wordt Johannes burger van Sloten, hetgeen er op wijst dat hij in de stad is gaan wonen. In de zomer van 1646 wordt hij inspector van het studentenkosthuis in Franeker, de burse, ruim twee jaar later opgevolgd door zijn neef Aegidius Radaeo (IV.a)(27). Op grond van deze gegevens is vast te stellen dat hij vóór 13 december 1648 overleden is(28).
Uit het eerste huwelijk van Johannes zijn geen kinderen bekend. In het tweede huwelijk zijn er wel kinderen:
III.b.1 Dirck (ged. Sloten 30 mei 1638 - † Sloten eind juli 1642)
III.b.2 Dirck (ged. Sloten 13 november 1642 - † ?), verder onbekend
III.b.3 Johannes (ged. Sloten 22 februari 1644 - † ?), verder onbekend
Vermoedelijk is geen van deze kinderen in leven gebleven. We hebben nog van één kind een overlijdensbericht, maar niet duidelijk is wie het betreft(29). Daarmee eindigt deze tak van de familie Revius.

De vierde generatie
IV.a. Aegidius Radaeo Revius (* ca. 1616 - † 1653) x Dodonea Schotanus (* Britsum ca. 1624 - † ?)
Aegidius Radaeo is wel de zoon van Johannes (III.b) genoemd(30). Alleen al op grond van de jaartallen lijkt me dat onwaarschijnlijk. Johannes kwam omstreeks 1600 ter wereld, Aegidius ongeveer 1618. Nu kan Johannes wat vroeger zijn geboren en Aegidius wat later. Het is daarom niet volledig uitgesloten. In dat geval is Johannes vóór Trijntie Augustynnus nog met een ander getrouwd geweest. Daarvan ontbreekt echter elk spoor. Ik houd het er daarom op dat hij de zoon is van Vibrandus (III.a), geboren kort na het overlijden van Aegidius Radaeus.
Aegidius Radaeo Revius was een succesvol rechtenstudent. De inschrijving in het Franeker album vermeldt het jaartal 1634(31) . Al op 5 december 1639 promoveert hij(32), terwijl hij vijf dagen later zijn opwachting maakt als advocaat aan het Hof van Friesland. Hij huwt in 1644 Geertruida Scho-

tanus, dochter van Meinardus Schotanus, hoogleraar in de theologie te Franeker, en Dodonea Schotanus (dochter van diens neef Johannes Gelii Schotanus)(33). Op grond van een brief in het Stadhouderlijk archief kunnen we vaststellen dat hij is overleden kort vóór 22 april 1653(34).
In de doopregisters vinden we twee kinderen:

VI.a.1 Meinerdus (ged. Leeuwarden 29 oktober 1644 - † ?), verder onbekend

VI.a.2 Doetie/Dodonea (Leeuwarden 30 oktober 1646 - † 23 september 1664)(35)

Met dit gezin sterft ook deze tak van de familie Revius uit.

IV.b. Jacobus Revius (* ca. 1622 - † Makkum < 13 januari 1681) x Lysbettie Tieerdts Rossum (ged. Leeuwarden 18-5-1628 - † < 23-10-1694)

Jacobus meldt zich op 23 november 1639 als theologiestudent aan bij de Franeker Academie(36). Vijf jaar later wordt hij als predikant bevestigd in Dongjum, vlakbij zijn ouderlijk huis in Franeker. Hij verruilt deze kleine gemeente in het voorjaar van 1647 voor Kubaard en Waaxens. Vandaar wordt hij in 1656 beroepen te Holwerd, alwaar hij de gemeente een avondmaalsbeker schenkt(37). Op bezoek bij zijn zoon Wijbrandus in Makkum, overlijdt hij in de eerste helft van januari 1681 aan een besmettelijke ziekte, vier dagen nadat deze zoon aan dezelfde ziekte was bezweken. Vader en zoon worden samen in de Franeker' Martinikerk begraven bij Jakobus' vader en stiefmoeder(38).
Jacobus woont al enkele jaren in de pastorie als hij op 2 mei 1646 in Leeuwarden trouwt met Lysbettie Tieerdts (van) Rossum, dochter van Tiaard Eelckes, zuivelkoper (en schepen van de stad Leeuwarden), en Ideke Jans. Na het overlijden van haar man blijft zij aanvankelijk in Holwerd wonen. Mogelijk woont ze in bij haar zoon Tieerd (V.b) die na diens dood zijn vader in dit Friese dorp is opgevolgd. Vlak voor hij in 1689 overlijdt, gaat ze terug naar haar geboorteplaats Leeuwarden.
Jacobus en Lysbettie krijgen een groot gezin. Tenminste twaalf kinderen worden er geboren. Het is wel aardig om in dit grote gezin te kijken naar het vernoemen. Ik heb tussen haakjes de verwijzingen erbij gezet. In enkele gevallen bestaat er onduidelijkheid. Wellicht dat lezers hierin helderheid kunnen verschaffen.

IV.b.1 Vibrandus (naar zijn vaders vader) -> zie verder V.a

IV.b.2 Tieerd (naar zijn moeders vader) -> zie verder V.b

IV.b.3 Gerardus (naar ?), ged. Kubaard 27 april 1651, verder onbekend

IV.b.4 Jillis (o.a. naar zijn in 1653 overleden oom aan vaderskant, Aegidius/Gillis), ged. Kubaard 5 februari 1654, verder onbekend

IV.b.5 Sibren (naar ?) -> zie verder V.c

IV.b.6 Borrijt (naar ?) (ged. Holwerd 30 sept. 1660), verder onbekend

IV.b.7 Johannes (naar vaders oom) (ged. Holwerd 17 januari 1664), verder onbekend
IV.b.8 Lutcher (naar het voorgeslacht aan vaderskant) -> zie verder V.d
IV.b.9 Johannes (naar vaders oom) (ged. Holwerd 25 december 1667), verder onbekend
IV.b.10 Idcke (naar moeders moeder) (ged. Holwerd 13 juni 1669), verder onbekend
IV.b.11 Maria (naar het voorgeslacht aan vaderskant) (ged. Holwerd 26 juli 1674), verder onbekend
IV.b.12 Jacobus (naar vaders broer) (ged. 30 april 1676), verder onbekend

De vijfde generatie

V.a. Vibrandus Revius (ged. Kubaard 19 september 1647 - † Makkum januari 1681) x Claaske Vermees

Over de opleiding die Vibrandus genoten heeft, heb ik niets kunnen vinden. Vermoedelijk heeft deze in Leeuwarden plaats gevonden. Daar doet hij althans op 24 februari 1669 belijdenis. Na op 25 november 1669 beëdigd te zijn als notaris brengt hij anderhalf jaar door in Heerenveen. Hij bekleedt dit ambt uiteindelijk in Makkum. Daar overlijdt hij in januari 1681 (zie hierboven).

In Holwerd huwt Vibrandus op 4 februari 1671 de uit Dokkum afkomstige Claaske Vermees. Zij is een dochter van Pierius Vermees, gepromoveerd jurist en advocaat bij het Hof van Friesland, en de predikantsdochter Antie Arnoldi Hagtingius(39).

In de doopboeken komen van dit echtpaar twee kinderen voor. Toch vermoed ik dat er tenminste drie zijn geweest:

V.a.1 Pier (ged. Holwerd 27 september 1674), verder onbekend
V.a.2 Jacobus -> zie verder VI.a
V.a.3 Claara († > 1706), verder onbekend

Claara doet in 1706 in Dokkum belijdenis van haar geloof. In de familie Vermees komt de naam Clara voor. Op deze grond vermoed ik dat zij een dochter is van Vibrandus Revius.

V.b Tieerd/Theotardus (ged. Kubaard 11 maart 1649 - † Brussel sept. 1689) x Helena Harconis (* ca. 1655 - † < 23 oktober 1694)

Tieerd laat zich na een scholing aan het Leeuwarder gymnasium in 1667 in Franeker inschrijven voor filosofie en talen(40). Hij zal zich echter spoedig op de theologie hebben georiënteerd. Hij keert in 1672 terug naar Holwerd, om later net als zijn vader predikant te worden, eerst in 1674 in Makkum, waar ook zijn broer Vibrandus (V.a) woont(41). Hij schenkt er de gemeente een avondmaalskan(42). Hij volgt zijn vader na diens onverwachte dood op in Holwerd, in 1682. Hij werkt in deze periode van zijn leven tevens als veldpredikant. Als zodanig werkzaam overlijdt hij eind september 1689 in

Brussel en wordt daar in een tuin begraven.
Tijdens zijn dienstverband in Makkum, huwt hij op 4 juni 1676 in deze plaats de uit IJlst afkomstige Helena Harconis, dochter van Arnoldus Harconis, notaris te Leeuwarden en korte tijd ook stadssecretaris van IJlst (1659-60), en Susanna van Giffen, woonachtig in Leeuwarden. Het echtpaar krijgt tenminste drie kinderen:

V.b.1 Arnoldus -> zie verder VI.b
V.b.2 Jacobus (ged. Makkum 17 augustus 1679), verder onbekend
V.b.3 Susanne (ged. Makkum 12 maart 1682), verder onbekend
V.c Sibren (ged. Kubaard 9 maart 1656 - † Anjum (?) december 1736) x Auckien Lamberts van Loo (ged. Leeuwarden 28 feb. 1659 - † ?)

Sibren is de eerste van de mannen uit het ons bekende geslacht Revius die een ambachtelijke beroep kiest. Hij wordt meester bakker, hoewel we hem op latere leeftijd ook als graanhandelaar tegenkomen. Op 15 november 1677 betaalt hij de vereiste zes goudguldens en wordt burger van de stad Leeuwarden. Enkele maanden later legt hij belijdenis af van zijn geloof. Hij is curator over zijn neef Arnoldus (VI.b) nadat diens beide ouders overleden zijn, een rol die hij ook voor diverse andere wezen vervult. Rond 1700 vervult hij enkele functies in het kader van het Leeuwarder weeshuis. In deze jaren ook koopt hij een huis op de Noordwesthoek van de Turfmarkt, al woont hij op het Schravernek. Eind 1734 verkoopt hij het, tezamen met enkele andere onroerende goederen. Bij zijn overlijden in 1736 vermeldt het begraafboek als woonplaats Anjum. Op dat moment woonde daar zijn neef ds. Jacobus Revius, bij wie hij zijn laatste jaren gesleten zal hebben.
Sibren huwt op 1 mei 1681 Auckien Lamberts, dochter van Lammert Gisberts (van) Loo, timmerman(sgezel), en Hendrickien Tyssen. Het huwelijk lijkt kinderloos te zijn gebleven.

V.d Lutcher (ged. Holwerd 29 juli 1666 - † < 5 november 1694) x Gysbert Lammerts van Loo (ged. Leeuwarden 21 juli 1661 - † Leeuwarden oktober 1708)

Lutcher huwt op 19 juni 1687 de broer van haar schoonzus, Gysbert Lammerts, een in Leeuwarden werkzame meester tin- en loodgieter. Op grond van de data vermoed ik dat Lutcher in het kraambed van haar vierde kind is gestorven.

V.d.1 Lambert van Loo (ged. Leeuwarden 10 maart 1689), verder onbekend(43)
V.d.2 Rinske Gijsberts van Loo (ged. Leeuwarden 13 februari 1691 - † Leeuwarden september 1736) x Nicolaas van der Kooy, burger van Leeuwarden, bontwerker (ged. Groningen 13 augustus 1684 - † < 14 oktober 1718), zoon van Gerhardus van der Kooy, predikant, en Geertruidt Tebbens Groenendael.

V.d.3 Jacobus Gijsberts van Loo (ged. L'den 1 jan.1693),verder onbekend
V.d.4 Tierdt Gijsberts van Loo (ged. Leeuwarden 16 september 1694), verder onbekend

Ik laat dit gezin en hun nageslacht verder buiten beschouwing, al loopt er via Rinske een dun lijntje verder(44). De naam Revius verdwijnt in deze tak van de familie.

De zesde generatie

VI.a Jacobus Revius (ged. Holwerd 30 april 1676 - † Ee 30 juni 1747) x Auckje Schregardus (ged.Rinsumageest 7 sept.1678-†Ee(?)1767-68)

Jacobus Revius is naar mijn stellige overtuiging de zoon van Vibrandus Revius. Andere bronnen melden dat deze Jacobus een zoon van Tieerd, Theotardus, zou zijn(45). In de weesboeken van Leeuwarden wordt echter in 1695 Claaske als de moeder van Jakobus vermeld(46). We zien vervolgens ook dat zij in 1695 met hem naar Franeker gaat(47) en in de zomer van 1701 met hem in Dokkum terugkeert. Hij zal later zijn eerste zoon Vibrandus noemen. Mijns inziens zijn deze gegevens voldoende overtuigend.

Het lidmatenboek van Dokkum laat zien dat de 25-jarige Jacobus niet alleen klaar is voor het predikantschap, maar ook kandidaat in de medicijnen is. Het is niet duidelijk of hij gepraktiseerd heeft. Het duurt wel opvallend lang totdat hij predikant wordt, ook al moest een kandidaat in die tijd nogal eens enkele jaren wachten. Mogelijk woonde hij bij zijn moeder. In 1707 duikt zijn naam bij de personele goedschatting zelfstandig op bij zijn neef Arnoldus (VI.b). Ten gevolge van een legaat van 1000 goudguldens moet hij zelf belasting gaan betalen. Het jaar 1715 brengt hem het predikantschap. Hij begint in Anjum, om deze standplaats in 1739 voor de combinatie Ee-Engwierum te verruilen. Daar overlijdt hij acht jaar later, op 71-jarige leeftijd.

Jacobus trouwt op 17 februari 1709 in Dokkum met Aukje Schregardus, dochter van de Dokkumer predikant en arts Henricus Schregardus en Hiltje Wolters Wolfganck(48). Schoonvader Schregardus verwierf bekendheid door het feit dat hij na een aanvankelijk verbod toestemming kreeg om het predikantschap te combineren met een artsenpraktijk. Schoonvader en schoonzoon hebben dus dezelfde opleiding genoten. Het is de vraag of zij elkaar gekend hebben. Ds. Schregardus overleed in de zomer van 1702. Na het overlijden van haar man blijft Aukje volgens de quotisatiekohieren uit 1749 in Ee achter als 'arme wedue'. Op het adres staan twee volwassenen genoteerd. Gelet op de aanslag en de regelgeving rond de quotisatie, is het zeer wel denkbaar dat de jongste dochter dan nog bij haar woont.

Uit het huwelijk worden de volgende kinderen geboren:

VI.a.1 Hiltje -> zie verder VII
VI.a.2 Wijbrandus (ged. Dokkum 8 maart 1713), verder onbekend
VI.a.3 Wibrandus (ged. Anjum 15 maart 1716), verder onbekend
VI.a.4 Lysbetje (ged. Anjum 7 augustus 1718 - † Anjum (?) > 1785)
VI.b Arnoldus Revius (ged. Makkum 14 augustus 1677 - † Dokkum 14 april 1708) x Gertje Lambergen (ged. Dokkum 27 februari 1675 - † < november 1736)

Arnoldus moet een vermogend man zijn geweest. Hij erfde naast enkele persoonlijke zaken ruim 1800 goudguldens van zijn grootmoeder Lysbettie van Rossum, maar waarschijnlijk ook een nog forser bedrag van de familie van zijn moeder, Helena Harconis (V.b). Bij de personele goedschatting van 1703 wordt zijn vermogen op 6000 gulden gesteld en is hij daarmee een van de rijkere burgers van Dokkum. Het verbaast dan ook niet dat hij een wapen heeft(49). Op 5 december 1705 wordt hij burger van de stad. Maar niet voor lang. Hij overlijdt enkele jaren later op dertigjarige leeftijd. Op zijn graf staat dat hij diaken was(50).

Arnoldus trouwt met Gertje Lambergen, dochter van Antonius Lambergen, meester aan de Latijnse school van Dokkum. Enkele jaren na het overlijden van haar man hertrouwt zij met Wopke Acker, advocaat aan het Hof van Friesland.

Drie van de vier kinderen van Arnoldus en Gertje worden door vroedvrouw Catharina Geertruida Schrader gehaald. Bij de geboorte van de tweede (VI.b.2) vermeldt ze: 'Een son gehalt mar qwam dubelt met het ersin [= kontje]. Mar ginck, Godt loff, well.'

VI.b.1 Helena (ged. Dokkum 14 oktober 1703), verder onbekend
VI.b.2 Tjeerd (* Dokkum 29 juni 1705), verder onbekend
VI.b.3 Helena (* Dokkum 28 september 1706), verder onbekend
VI.b.4 Arnoldus (* Dokkum 1 mei 1708), verder onbekend

De zevende generatie

VII Hiltje Revius (* wrsch. Dokkum 17 november 1709 - † Anjum 10 november 1782) x Uylke Taekes (ged. Anjum 12 september 1706 - † Anjum (?) 1772-73)

Hiltje trouwt op 10 januari 1734 met Uylke Taekes, koopman, zoon van Teecke Uylckes. De doopboeken vermelden zes kinderen:

VII.1 Trijntje (ged. Anjum 9 mei 1738 - † Anjum 19 november 1807) x Klaas Feikes
VII.2 Teeke (ged. Anjum 17 augustus 1740 - † Anjum (?) 1781-82) x 1) Eelkjen Filippus Weidenaar, 2) Hiltje Johannis
VII.3 Aukjen (ged. Anjum 17 april 1742 - † Anjum 17 augustus 1789) x Jan Tomas, (grote) boer
VII.4 Jacob, zie verder VIII

VII.5 Sybrig (ged. Anjum 8 januari 1747 - † Anjum (?) 1777-78) x Sape Folkerts, (kleine) boer
VII.6 Dirk (ged. Anjum 7 februari 1751), verder onbekend

Ik beperk me in het vervolg tot Jacob, omdat hij zich in ieder geval vanaf het moment van zijn tweede huwelijk in 1779 Revius gaat noemen, naar zijn moeder (VII) die op dat moment nog in leven is.

De achtste generatie

VIII Jacob Uilkes Revius (ged. Anjum 7 februari 1745 - † Oosternijkerk (?) 1797-98), bakker, x 1) Saapke Idses, en 2) Ybeltje Beerns

Van het eerste huwelijk, gesloten op 4 september 1768 te Anjum, worden in de doopboeken geen kinderen vermeld. Dat ligt anders voor het huwelijk met Ybeltje Beerns, dochter van Beern Ates, arbeider, en Bortsen Pyters, op 8 augustus 1779 te Anjum. Daarvan vinden we in de doopboeken tenminste acht kinderen:

VIII.1 Uilke -> zie verder IX.a
VIII.2 Beernt (* Anjum 7 januari 1781, ovl. vóór VIII.3)
VIII.3 Berent (* Anjum 13 maart 1782), verder onbekend
VIII.4 Hiltje -> zie verder IX.b
VIII.5 Bortsen -> zie verder IX.c
VIII.6 Taeke (* Anjum 12 oktober 1788), verder onbekend
VIII.7 Auke (* Anjum 2 oktober 1791, vermoedelijk ovl. vóór VIII.8)
VIII.8 Aukjen -> zie verder IX.d

De negende en tiende generatie

IX.a Uilke Jacobs Revius (* Anjum 25 september 1779 - † Gorinchem 8 februari 1814), bij zijn overlijden grenadier in het tweede bataljon van het regiment Texel, x Antje Pieters Dijkstra

Uilke neemt op 12 december 1811 de familienaam Revius aan. Hij ondertekent eigenhandig, maar met een eenvoudig, wat kinderlijk aandoend handschrift. Ook zijn drie zussen dragen deze familienaam. Bij zijn vroege dood in 1814 laat hij twee dochters Revius na (een derde, Emke, is overleden):

X.a Iebeltje Uilkes Revius (* Ee (?) 10 januari 1805 - † Anjum 4 februari 1876) x Yje Aukes Ruurdsma, boerenknecht, zoon van Auke Ruurds en Detje Yjes
X.b Emke Uilkes Revius (* Anjum 13 januari 1812 - † Veenhuizen 16 maart 1882) x Arend Jacobsz Koot, matroos bij de marine, zoon van Jacob Arendsz Koot en Willemke Meynderts

Wat betreft de familienaam Revius is het verhaal nog niet ten einde. De geschiedenis blijkt nog een kleine verrassing in petto te hebben. Eerst terug naar de negende generatie.

IX.b Hiltje Jacobs Revius (* Anjum 24 februari 1784 - † Lioessens 10 juni 1835) x Jacob Jacobs Vos, voerman/boer/koopman, zoon van Jacob Martens en Neeltje Durks.

Met nageslacht.

IX.c Bortsen Jacobs Revius (* Anjum 2 maart 1786 - † Metslawier 13 november 1832) x Klaas Tjibbes Bouma, arbeider, zoon van Klaas Kornelis en Klaaske Minnolts.

Zonder nageslacht.

IX.d Aukjen Jacobs Revius (* Anjum 28 oktober 1794 - † Metslawier 14 januari 1846) x 1) Jan Douwes Faber, smid, zoon van Douwe Habeles (Faber) en Sijtske Joekes (Dijkstra), 2) Arjen Hanzes Kingma, arbeider, zoon van Hans Arjens en Doetje Pieters.

In 1817 geeft Aukjen in Anjum het leven aan een natuurlijk ofwel buitenechtelijk kind, Sytske, van wie overigens de geboortegegevens alleen in de kerkelijke doopboeken zijn terug te vinden(51). Daarna krijgt ze zowel in haar eerste als in haar tweede huwelijk kinderen. Sytske is de laatste Revius in Friesland die bij haar geboorte deze familienaam meekreeg:

X.c Sytske Revius (* Anjum 18 april 1817 - † Vrouwenparochie 13 september 1892) x Johannes Egberts Bloemsma, arbeider, zoon van Egbert Cornelis Bloemsma en Anna Theodora Stoffels.

Twee losse eindjes

In Leeuwarden komen we in de 18e eeuw een Johannes Revius tegen, vanaf 1749 lid van het metselaarsgilde. De combinatie van deze namen past in het patroon van de familie Revius. Toch is er enige reden om aan te nemen dat deze Johannes een andere achtergrond heeft. In de Leeuwarder doopregisters komen we op 1 oktober 1706 een Johannes Reever/Revers tegen, zoon van Johannes Revers, chirurgijn, en Cornelia Gerbens(52). We hebben hier vermoedelijk te maken met een nazaat van de uit Emmerich afkomstige Laurens Revers, borduurwerker, die in 1613 burger van Leeuwarden werd. Het gaat echter zeer waarschijnlijk niet om de Johannes uit de doopregisters, omdat we uit andere bronnen weten dat hij omstreeks 1711-12 geboren moet zijn(53). Toch is het goed denkbaar dat hij een jongere zoon van dit echtpaar is. Hij zou dan namelijk zijn oudste dochters Cornelia naar zijn moeder genoemd hebben(54). Tot op heden heb ik geen stukken kunnen vinden waaruit verwantschap met de (Friese) familie Revius is gebleken. Johannes moet overigens een bijzondere persoonlijkheid zijn geweest. Zo verzet hij zich tegen de doop van zijn dochter, maar moet uiteindelijk toch buigen voor de druk van de kerkenraad. Hij handelt in onroerend goed, maar na het overlijden van hem en zijn vrouw blijkt de boedel failliet(55).

In 1770 doemt bij de aankondiging van een boelgoed in Rijperkerk de naam

Revius onverwacht op: 'Mejuffrouw *Revius* de Weduwe *Oudkerk* in Leven Predikant aldaar'(56). Het blijkt te gaan om Vroukje Harmens, met wie ds. Adrianus Oudkerk in 1753 huwde(57). Het is een raadsel hoe de naam Revius in het bericht terecht komt. Vroukje vertrekt in 1770 naar Leeuwarden, maar daar wordt de naam noch op de ingeleverde belijdenisattestatie noch bij haar overlijden in 1795 vermeld. Een relatie met de familie Revius is vooralsnog onwaarschijnlijk.

Maatschappelijke positie

De stamvader van de Friese familie Revius staat met zijn steun aan de eerste reformatie in Leeuwarden aan de basis van een nieuw tijdperk. Zijn nageslacht in de eerste helft van de 17e eeuw behoort tot de Friese intelligentsia. Drie mannen zijn gepromoveerd: Wibrandus (III.a), Johannes (III.b) en Aegidius Radaeus (IV.b). In de tweede helft van de 17e eeuw is er in zoverre sprake van een verschuiving, dat er onder het nageslacht geen sprake meer is van promovendi. Als er al aan de universiteit gestudeerd wordt, dan wordt met name voor de theologie gekozen. Jacobus (VI.a) is van hen de laatste. De familie Revius verkeerde in de 17e eeuw onmiskenbaar in de 'betere' kringen met beroepen als advocaat, notaris en predikant. Daarnaast waren er meester-ambachtslieden. De predikanten waren echter dorpspredikanten en de familie heeft nooit door kunnen dringen tot de elite in bestuur en rechtspraak.

Het zou interessant zijn in samenhang met de sociale status de financiële positie van de familie nader te onderzoeken. Uit het voorgaande kan in ieder geval worden opgemaakt dat de rijkdom met name culmineert in de persoon van Arnoldus (VI.b). Na zijn vroegtijdige dood is zijn vrouw de eerste en enige erfgenaam. Daarmee verdwijnt een deel van het van de (van) Rossums afkomstige familiekapitaal. Eenzelfde deel komt terecht bij de nakomelingen van de familie Van Loo (V.d) die door de jaren heen een zekere welstand en maatschappelijke positie blijven behouden. Het aandeel van Jacobus (VI.a) is vermoedelijk opgegaan aan de studie die hij vlak na de boedelscheiding in 1695 opvat. Wat er met het geld van Sibren (V.a) is gebeurd, is onduidelijk. Hij moet het nodige bezeten hebben. Mogelijk is het bij zijn voornoemde oomzegger Jacobus in Anjum/Ee (VI.a) terecht gekomen. Een bewijs voor deze geldstroom is er echter niet. De armoede van weduwe Revius in 1749 wijst zelfs op het tegendeel, al zal bij dit gegeven ook rekening moeten worden gehouden met de economische teruggang die de 18e eeuw kenmerkt. De weduwe, Auckje Schregardus, zal ook van haar familie geërfd hebben, maar zij moest dat kapitaal wel met tenminste een vijftal broers en zussen delen.

Hiltje Revius (VII) huwt een koopman. Haar schoonvader heet in 1749 met

een kapitaal van 3500 guldens een 'welgestelde borger'. Haar eigen gezin komt op 500 guldens, maar is van een volgende generatie, nog volop in opbouw. Kijken we naar de gezinnen waar haar kinderen een partner vinden, dan wisselt het beeld in financieel en sociaal opzicht: gegoede boerenfamilies met een fors vermogen, maar ook een modale chirurgijn en arbeiders. Opvallend is in deze generaties de geringe mobiliteit: alle kinderen van generatie VIII worden geboren en sterven in Anjum. Het nageslacht van zoon Jacob, de dragers van de naam Revius, behoort in de eerste helft van de 19e eeuw met name tot de arbeidersstand. Van de allure van weleer is dan weinig meer over.

De familienaam Revius

Uit het voorgaande is duidelijk geworden dat Vibrandus (III.a) en de bekende Deventer Jacobus geen broers zijn, zoals wel gedacht is(58). De latere toevoeging 'Daventriensis' bij Vibrandus' naam in het gedrukte Album van de Franeker Academie is hoogstwaarschijnlijk onjuist(59). Daarbij moet bedacht worden dat Jacobus zich een jaar later dan Vibrandus, in 1607 in Franeker inschreef onder de naam Reefsenius(60). Historici dateren de latinisering van de naam Reefsen in Revius op omstreeks 1614. Jacobus gebruikte de naam Revius blijkbaar nog niet in zijn Franeker tijd. Het is zelfs goed denkbaar dat hij zich bij het latiniseren van zijn familienaam door Vibrandus heeft laten inspireren. De Friese naam zou dan de oudste rechten hebben! Omgekeerd moeten we niet uitsluiten dat Vibrandus een van zijn zoons (IV.b) naar de toen al vermaarde Deventer predikant Jacobus noemde. Wie nu nog eens naar de eigennamen kijkt die in de Deventer familie Revius voorkomen, moet vaststellen dat er afgezien van Jacobus nauwelijks overeenkomsten zijn(61).

Met het voorgaande is uiteraard nog niet het laatste woord over verwantschap gezegd. De verwantschap kan ook verder terug liggen. We weten dat de grootvader van de Deventer Jacobus Revius, Wolff Reefs (ook wel Rees, Reefs of Reez)(62), contacten in Friesland heeft gehad en er ook geweest is(63). Wellicht komen er op termijn nog stukjes op tafel die de puzzel alsnog compleet kunnen maken.

Tot besluit

Aan het begin van de 18e eeuw dreigt het Friese geslacht Revius geheel uit te sterven, zowel in mannelijke als in vrouwelijke lijn. Hiltje (VII) is een van de twee (zie ook V.d.2 en noot 44) die de lijn voortzet. Een eeuw later kunnen we uit haar huwelijk met Uylke Taekes over de jaren 1791-1836 in totaal 36 achterkleinkinderen noteren, van wie het merendeel zelf ook weer voor nageslacht zorgt. Gegroepeerd naar de vijf oudste kinderen uit het

huwelijk dragen zij de volgende familienamen, of zouden die gedragen kunnen hebben: Haaksma (12), Botma (3) en Bakkers (1); Weidenaar (2); Van Eizinga (4); Revius (4), Vos (5), Faber (2), Kingma (2); Bouma (1). Een substantieel deel van de mensen wier voorgeslacht uit Oost-Dongeradeel, in het bijzonder uit Anjum afkomstig is, zal een van hen in zijn stamboom aantreffen.

Noten:

1. *Album studiosorum Academiae Franerensis* (Franeker 1968) (verder *AsAF*), nr. 916.
2. Zo: T.A. Romein, *Naamlijst der predikanten sedert de hervorming tot nu toe, in de Hervormde gemeenten van Friesland* I/II, Leeuwarden 1886-88, m.n. p. 241 (vgl. p. 298, 529 en 530); P.F. Visser, 'Revius', in: *De Sneuper* 10 (1996), p. 61-63. Veel terughoudender: W. Columba en A.G. Dreas, *Naamlyst der Predikanten die onder 't ressort van de E. Classis van Dokkum, zedert de Reformatie, gedient hebben* (Leeuwarden 1766), p. 123v - noot; E.J.W. Posthumus Meyjes, *Jacobus Revius, zijn Leven en Werken* (Amsterdam 1895), p. XXXIV (bijlage C).
3. Jacobus is de zoon van Ryck Reefsen en Cornelia Heynck. Zie voor hem o.a. *Biografisch Lexicon voor de geschiedens van het Nederlands Protestantisme* III, p. 300-304.
4. HCL, Genealogisch dossier Revius. Van aan dit dossier ontleende gegevens die ik persoonlijk gecontroleerd heb, vermeld ik de vindplaats.
5. Zie bijvoorbeeld: I. Meursi, *Athenae Batavae* (Leiden 1625), p. 307.
6. Het spoor is verre van eenduidig. Gelet op de relatief zeldzame naamsverwantschap komt Wybrantzoen in aanmerking (bij placaat van 18 mei 1568 uit Friesland verbannen (*Groot placaat en charter-boek van Vriesland* III (Leeuwarden 1778), p. 734). Bottez is een andere mogelijkheid (J. Telting (uitg.) *Register van den aanbreng van 1511 en verdere stukken tot de floreenbelasting betrekkelijk* (Leeuwarden 1880), III (betreft 1540), p. 9; vgl. III, p. 2 en 26, alsmede I (betreft 1511), p. 108).
7. Voor de oprichting en eerste jaren van de Latijnse school in Leeuwarden, zie: J.C.G. Boot, *De historia gymnasii Leovardiensis ab origine ad hanc aetatem* (Amsterdam 1890), m.n. p. 1-18. Zie ook: W. Eekhoff, *Geschiedkundige beschrijving van Leeuwarden, de hoofdstad van Friesland (...)* I (Leeuwar den 1846), p. 149-152 en p. 323. Bij Boot ook een transcriptie van de aanstelling van rector Wybrandt (*idem*, p. 99-103). Het gegeven over Bolsward is te vinden in een verzoek om verhoging van het honorarium uit 1560 (*idem*, p. 104-106).
8. Zie bijvoorbeeld J.J. Woltjer, *Friesland in hervormingstijd* (Leiden 1962), m.n. p. 150 e.v.; W. Bergsma, *Tussen Gideonsbende en publieke kerk: een studie over het gereformeerd protestantisme in Friesland, 1580-1650* (Hilversum-Leeuwarden 1999), m.n. p. 448 e.v.
9. Vgl. Tresoar, Archief Hof van Friesland, inv.nr. 16693 – d.d. 21 oktober 1568 (f. 465).
10. Met dank aan dhr. Gert Knepper voor de inlichtingen die hij op dit punt verstrekte.

11. H.J. Jaanus, *Hervormd Delft ten tijde van Arent Cornelisz (1573-1605)* (Amsterdam 1950), p. 58 en 243.
12. *Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek* IV, 623v. Zie ook H. de Walle, *Friezen uit vroeger eeuwen Opschriften uit Friesland, 1280-1811* (Franeker 2007) (verder kortweg: De Walle), nr. 1760.
13. Het hiervoor aangehaalde biografisch woordenboek haalt ze overigens door elkaar. De zoon, eveneens gepromoveerd, werd advocaat aan het Hof op 28 juni 1621, de kleinzoon, magister, op 14 mei 1628 (http://home.wanadoo.nl/mpaginae/Advocaten/advostrt.htm).
14. HCL, Certificaatboek Leeuwarden d.d. 2 december 1619 (p. 274).
15. HCL, Hyp. Leeuwarden d.d. 23 juni 1616 (f. 127r). Wibrandus Revius wordt hier de zoon van Marij Jans [Wybrandts!] en Jan Henrix genoemd.
16. HCL, Certificaatboek Leeuwarden d.d. 2 december 1619 (p. 274).
17. HCL, Certificaatboek Leeuwarden d.d. 2 december 1619 (p. 274). Gelet op de datering en de verdere gegevens, moet dit Friedrich V (1596-1632) zijn geweest. Hij onderhield nauwe banden met de lage landen.
18. Zie De Walle, nr. 1814; http://home.wanadoo.nl/mpaginae/Franeker/Cannegieter.htm.
19. Zoals in het geval van Aegidius Radaeo Revius (IV.a). Zie daar.
20. De Walle, nr. 1814.
21. Zo S. Sybrandy, *Libben en wurk fan Aegidius Radaeus, de earste printer fan de akademy te Frjentsjer* (Leeuwarden 2005), p. 14. Zie voor het grafschrift ook De Walle, nr. 1705 (waarbij niet gesignaleerd wordt dat deze steen ook Aegidius Radaeus toebehoort).
22. Zie bijvoorbeeld: HCL, Weesboek d.d. 5 april 1637 (f. 203v-205r), getranscribeerd op internet te vinden: http://home.wanadoo.nl /m.bourgonjen /Descartes/Eekhoff.htm.
23. Het betreft de doop van Anna, dochter van Michael de Mandeville en Maria van de Rade, op 12 mei 1622. Tevens getuige is Bernardus de Mandeville, predikant te Goënga, Gauw en Offingawier (vgl. Romein, *Naamlijst*, p. 338). Vgl. voor de aanwezigheid van Vibrandus en Anna ook: CBG, dossier Revius, C.W. Delforterie aan E.R.J. Revius d.d. 4 maart 1980: 'Wat ligt nu meer voor de hand dan de veronderstelling dat Vibrandus en Anna een echtpaar vormden?'
24. *AsAF*, nr. 1704.
25. Zie: http://home.wanadoo.nl/m.bourgonjen/GroteKerk/inleiding.htm.
26. Zie de vorige noot. Daarnaast bijvoorbeeld: HCL, Groot consentboek Leeuwarden d.d. 6 mei 1631 (f. 83r-84r); Hypotheekboek Leeuwarden d.d. 20 december 1641 (f. 217v-218r).
27. Zie voor de burse ook H. van der Meulen, 'De burse van de Franeker universiteit 1591-1774', in: G.Th. Jensma e.a. (red.), *Universiteit te Franeker 1585-1811* (Leeuwarden 1985), p. 177-190.
28. Zo *Archieven van de Universiteit te Franeker 1585 – 1812* (Leeuwarden 1985), p. 329.
29. Overleden 6 juni 1644.
30. Zie bijvoorbeeld: http://home.wanadoo.nl/m.bourgonjen/GroteKerk/inleiding.htm.

31. *AsAF*, nr. 3082 (14-11-1634), ingeschreven als Aegidius Revio Radaeus.
32. *Album promotorum Academiae Franekerensis (1591-1811)* (Franeker 1972), p. 26. Dit gegeven is gebaseerd op een geschrift ter gelegenheid van zijn promotie (zie hiervoor: F. Postma en J. van Sluis, *Auditorium Academiae Franekerensis* (Leeuwarden 1995), p. 518v (signatuur M/1639.2)).
33. Zie voor hem *Biografisch Lexicon voor de geschiedens van het Nederlands Protestantisme* V, p. 454v.
34. Tresoar, Stadhouderlijk archief, inv.nr. 390 – Dominicus Acronius van Buma aan de stadhouder [Willem Frederik] d.d. 22 april 1653. Vgl. *Archieven ... Franeker*, p. 330, op grond waarvan een overlijdensdatum wordt vastgesteld vóór 30 april 1653.
35. Zie voor haar ook de gedichten die zijn uitgegeven bij haar dood, vermeld in: Postma en Van Sluis, *Auditorium,* p. 533 (signatuur M/1664.2).
36. *AsAF*, nr. 3632.
37. De Walle, nr. 2962.
38. Romein, *Naamlijst*, p. 529. Vgl. De Walle, nr. 1814.
39. Inschrijving 9 mei 1650 (http://home.wanadoo.nl/mpaginae/Advocaten/advostrt.htm).
40. *Album collegii studiosorum ex gymnasio Leovardiensis (1626-1668)* (Franeker 1985), p. 211; *AsAF*, nr. 6960.
41. Ik volg hier Romein, *Naamlijst*, p. 530.
42. De Walle, nr. 4308.
43. Bij de verkoop van een huis, blijkt dat op 3 februari 1719 Lambert, Rinske en Tierdt nog in leven zijn (HCL, Groot consentboek Leeuwarden, f. 198). Van de eerste en de laatste ontbreekt echter verder elk spoor.
44. VI.c: Gerhardus Nicolaas van der Kooy (geb. 1716); VII.bis: Rinske (Gerardus) (Olthof) van der Kooy (1752-1813), na de dood van haar ouders vermoedelijk opgenomen in het kinderloze gezin van ds. Nicolaas Olthof en Gatskea van der Kooy, halfzus van haar grootvader, wonend te Sneek (zie voor deze twee ook De Walle, nr. 5969; vgl. *AsAF*, nr. 10848; Romein, *Naamlijst*, p. 335v, 343v en 401); VIII.bis: Gatske Clasina Mensonides (1774-1835). Uit Gatskes eerste huwelijk met Dominicus van der Ley, arts te Sneek, drie kinderen, van wie geen nazaten. Uit haar tweede huwelijk met Wilhelmus Beckeringh, predikant te IJsbrechtum, vier kinderen, van wie de drie dochters huwen (nageslacht uit twee van hen: families Van Gonggrijp Bungenberg (zie ook Tresoar, Archief Bungenberg-Beckeringh-Gonggrijp) en Beckeringh Lankhorst).
45. Zo Romein, *Naamlijst*, p. 298, 530 en 707. Op dezelfde wijze als ik: Visser, 'Revius', p. 62.
46. HCL, Weesboek Leeuwarden d.d. 5 juni 1695 (f. 137r -141v).
47. Zie voor zijn inschrijving in Franeker: *AsAF*, nr. 9420 (juni-juli 1695).
48. Hiltje was eerder gehuwd met Tiaerd Tieards Rossum (vgl. De Walle, nr. 3683), hoogstwaarschijnlijk een broer van Lysbettie (IV.b).
49. *Genealogysk Jierboekje 1993*, p. 62 (nr. 29).
50. De Walle, nr. 1153.
51. Met dank aan mw. Jannie Broersma die mij hierbij behulpzaam was.
52. Met dank aan dhr. Arjen de Kievit die mij nog eens op deze mogelijkheid wees.

53. Bij de aangifte van het verlies van een zilveren horloge op 17 april 1776 wordt als leeftijd 64 jaar vermeld (HCL, Informatieboeken Leeuwarden d.d. 17 april 1776 (p. 396)). Deze leeftijd maakt het niet geheel onmogelijk dat hij een zoon is van Jakobus (VI.a).
54. Cornelia, ged. Leeuwarden 17 juni 1739, begraven 28 juni 1739; Cornelia, ged. Leeuwarden 16 augustus 1744, † Leeuwarden 22 maart 1796.
55. HCL, Archief Lambertus Idzardi, inv.nr. 2.
56. *Leeuwarder Courant* d.d. 31 maart en 7 april 1770.
57. Zie ook *AsAF*, nr. 11307; Romein, *Naamlijst*, p. 120 en 143; De Walle, nr. 2327 en 5603.
58. Zie noot 2, de eerste beide verwijzingen.
59. Vgl. Tresoar, Universiteit Franeker, inv.nr. 104 (Album Academiae Frankerensis/Rectorsalbum), waar bij de inschrijving op p. 42 als nr. 920 deze toevoeging ontbreekt.
60. *AsAF*, nr. 994. In Leiden, waar Jacobus zijn studie begon, treffen we de volgende naamsvermeldingen aan: Reeffzen in 1604 (*Album studiosorum Academiae Lugduno Batavae MDLXXV-MDCCCLXXV* (Den Haag 1875), p. 75) en Reefsenus in 1605 (P.C. Molhuysen, *Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche Universiteit* I (RGP 20) ('s-Gravenhage 1913), p. 471).
61. Kinderen van Hendrick, Jacobus' broer, en Armgart toe Pas: Cornelia, Lubbert, Ryckert; kinderen van Jacobus en Christina Augustinus: Coenraed, Richard, Theodora, Augustinus, Cornelia, Augustinus, Maria, Wyntje (Posthumus Meyjes, *Jacobus Revius*, p. XXXV-XXXVII).
62. Geboren ca. 1505, burger van Amersfoort 1529, † 1555-57 (maar < 19 januari 1557). Vgl. ook E.R.J. Revius in *Gens Nostra* 32 (1977), p. 91.
63. Vgl. Tresoar, Archief Hof van Friesland, inv.nr. 16691 – 1555, tussenvonnis (f. 118).

LEDEN EN HUN ONDERWERPEN

Een van de doelstellingen van onze historische vereniging is het bewerkstelligen van contact tussen de leden van de vereniging: zo kan men elkaar helpen en onnodig dubbel onderzoek vermijden. Daartoe werd er bijvoorbeeld in 2000 en 2002 een "Onderwerp van Onderzoek" uitgegeven waarin alle leden werden opgenomen en de onderwerpen waaraan gewerkt werd, voor zover bekend bij de redactie. Dit najaar wil de redactie graag een herziening van dit boekwerkje uitgeven met: ledennaam en nummer, emailadres en onderwerp van onderzoek. Daarvoor hebben we de hulp van onze leden nodig. We vragen u:

* **uw onderwerp(en) van onderzoek op te geven**
* **uw emailadres door te geven**
* **indien bezwaar tegen vermelding van emailadres: doorgeven!**
* **graag ideeën doorgeven voor artikelen en/of rubrieken voor De Sneuper**

REACTIES VIA: [redacted]

GROETEN UIT AMERIKA (5)

Kor Postma ([redacted]

In het vijfde deel volgen we de families Jacob Jans Slot en Wopke Hoekes de Haan.
Jacob Jans Slot werd geboren op 11 november 1800 te Akkerwoude. Hij was een zoon van Jan Pieters Slot en Beitske Hendriks van der Werff. Jacob Jans Slot trouwde in de gemeente Dantumadeel op 28 februari 1829 met **Maaike Tymens Kooistra**. Maaike was een dochter van Tymen Symens Kooistra en Lijsbert Symens en was geboren in Dantumawoude op 18 november 1795. Het gezin wordt gezegend met vijf kinderen waarvan er twee kinderen op jonge leeftijd overlijden.
Jan Slot wordt geboren op 26 december 1825 te Driesum. Jacob Jans Slot erkent bij het huwelijk in 1829 met Maaike Tymens Kooistra dat hij de wettelijke vader is van Jan.
Lijsbert Slot wordt geboren op 10 januari 1829 te Driesum en overlijdt op 3 juni 1830 eveneens te Driesum.
Hendrik Slot wordt geboren op 8 juli 1831 te Driesum.
Lijsbert Slot wordt geboren op 6 oktober 1834 te Driesum en overlijdt op 16 december 1838 eveneens te Driesum.
Beitske Slot wordt geboren op 9 augustus 1838 te Driesum.

Samenkomst Afgescheidenen

Ook dit gezin vertrekt uit Driesum van de gemeente Dantumadeel naar Amerika. Vader Jacob en moeder Maaike met de drie kinderen Jan, Hendrik en Beitske
Onder leiding van Ds. H. P. Scholte gaan ook zij aan boord van de ”Pieter Floris” in 1847 en zetten koers naar de Verenigde Staten van Amerika.
Onder hen waren vele Afgescheidenen, zij hadden zich in 1834 los gemaakt van de Nederlands Hervormde Kerk. Ze werden door de overheid veel tegengewerkt en hun kerk (later de Gereformeerde) werd niet van rijkswege erkend. Men hield vaak samenkomsten in particuliere woningen totdat dit door de overheid werd verboden op grond van artikel 94 van het toen nog geldende Wetboek van Strafrecht. De overheid was bang dat dergelijke samenkomsten de openbare orde zou verstoren en daarom werden er geregeld forse geldboetes opgelegd wanneer er meer dan 20 personen waren samengekomen. Door de Afscheiding werden velen vervolgd door de eigen Nederlands Hervormde kerk, ze werden zelfs saboteurs genoemd.
Op de vlucht voor geldboetes en gevangenisstraf vluchtten vele Friezen naar het grote en vrije land van dromen en wensen. Ze stichtten samen met vele andere Friezen het plaatsje Pella, gelegen tussen de Des Moines en Skunk rivier.

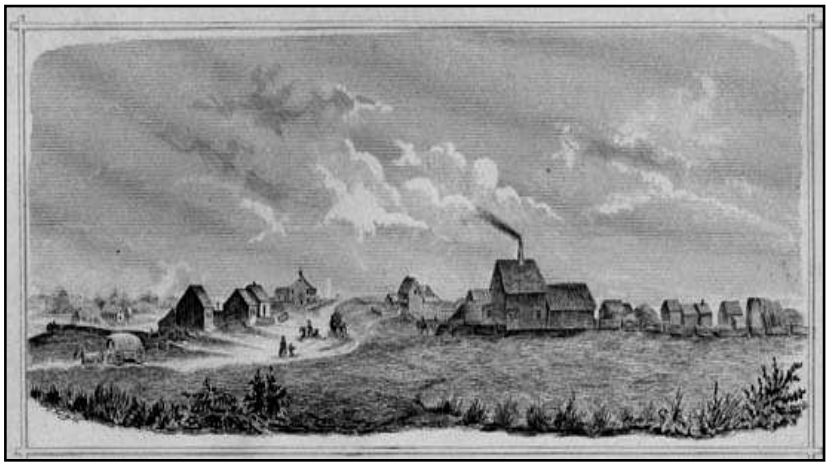

Pella 1848

Pella betekende plaats voor de vluchtelingen, en bij de ingang van het nieuwe dorpje werd een gedenkteken geplaatst met de woorden: "In Deo Spes Nostra et Refugium". Dit betekende dat de inwoners hun hoop en toevlucht zochten bij God.

Maaike Tymens Kooistra en Jacob Jans Slot worden beiden begraven op hun eigen stukje grond op de Oakwood begraafplaats in Pella, Marion Co, Iowa, exacte datums zijn mij onbekend.
Jacob Jans Slot overleed tijdens de reis (1847) in St. Louis in de staat Missouri, 450 kilometer verwijderd van Pella. Volgens Amerikaanse bronnen is Jacob Jans Slot in Pella begraven, waarschijnlijk hebben de familie zijn stoffelijk overschot het laatste deel van de tocht met zich mee genomen.
Over de drie kinderen is het volgende bekend.
Jan later John genoemd was boer en handelde in aandelen. Hij bezat een boerderij, veel land, enkele gebouwen en grote aantallen hectares woud. Hij was een eerlijke en energieke eersteklas agrariër. Hij trouwde op 21 juli 1857 met Marica (Maggie) Mil(l)ner. Marica Millner werd geboren in november 1832 en was ook afkomstig uit Friesland. Het gezin kreeg 10 kinderen waarvan er zes op jonge leeftijd stierven. De andere vier noemden ze Jacob (1859-1913), Maggie (Maaike) (december 1861-?), Jane en Peter (Pieter) (maart 1869). Ze werden lid van de Gereformeerde Kerk in Pella.
John overleed op 79 jarige leeftijd op 1 november 1904 en zijn vrouw Marica overleed op 28 april 1922 te Pella.
Ze worden evenals hun ouders begraven op de begraafplaats

Oakwood, Marion County, Iowa.

Hendrik later Henry genoemd trouwt op 15 april 1870 Marion County, Iowa met de twintig jaar jongere Henderika Koopman. Ze is geboren in maart 1851 in Nederland. Het gezin krijgt zes kinderen te weten twee zonen en vier dochters. Namen die bekend bij ons zijn: de zonen Henry en Jacob, en de dochters Elizabeth G, en van drie dochters hebben we alleen de initialen te weten D.M., M, en A. Henry overlijdt in 1901 en zijn vrouw Henderika in 1913 en zij worden beiden begraven op de Oakland begraafplaats te Pella.
Informatie over Beitske is niet te vinden in de diverse Amerikaanse genealogische bronnen. Alleen weten we dat Beitske Slot waarschijnlijk nooit is getrouwd en dat ze overleed in 1887.

Familie Wopke Hoekes de Haan

Wopke Hoekes de Haan wordt geboren op 26 januari 1816 te Bergum in de gemeente Tietjerksteradeel (mairie Bergum) als zoon van Hoeke Lammerts de Haan en Baukje Wopkes de Vries. Hij trouwt in de gemeente Tietjerksteradeel op 18 augustus 1838 met **Jetske Ymes Hiemstra**. Jetske Ymes Hiemstra was een dochter van Yme Jelles Hiemstra en Dieuwke Pyters Kiestra. Op 11 februari 1816 zag Jetske Ymes Hiemstra het levenslicht in Kubaard in de gemeente Hennaarderadeel (mairie Wommels). Het gezin kreeg vervolgens drie dochters.
Dieuwke de Haan wordt geboren 9 juli 1839 in Deinum (Menaldumadeel).
Baukjen de Haan wordt geb. 2 oktober 1841 Drogeham (Achtkarspelen).
Ymkje de Haan wordt geb. 16 november 1844 in Driesum (Dantumadeel).
Wopke was timmerman van beroep volgens de passagierslijst van het schip de "Pieter Floris" waarop dit gezin in 1847 Friesland eveneens vaarwel zegt. Verbetering van de maatschappelijke positie, godsdienstige redenen, wangedrag of om zich misschien van een schuldeiser te ontdoen, we weten het nie,t maar Wopke en zijn vrouw Jetske wagen de gok en reizen mee in het gezelschap van Ds. H. P. Scholte.
Hartverscheurend moet het afscheid veelal zijn geweest in Rotterdam en Amsterdam, getuige de vele verhalen. Velen zouden nooit meer terug komen en lieten ouders, broers en zusters voor altijd achter. Sommige moeders hadden hun zonen zo vastgeklampt dat ze moesten worden losgetrokken om hun reis te vervolgen.
Gebroken harten bleven achter en gebroken harten gingen verder naar het land waar zoveel over was geschreven. De hoop op een nieuwe toekomst karakteriseerde de geest van de vele pelgrims die later Pella zouden stichten. Aan boord werden dagelijks samenkomsten gehouden die voornamelijk bestond uit het zingen van bekende psalmen.
De schepen waren veelal smerig maar de Friese emigranten stonden bekend dat ze lang voordat ze de kust van Baltimore, in de staat Maryland, hadden bereikt de vertrekken waarin ze verbleven, opgeruimd en schoon hadden gemaakt. Bij de gezondheidsdienst in Baltimore waren ze er zo van onder de indruk dat ze bijna zomaar door mochten lopen zonder de gebruikelijke inspecties. De kapiteins van de verschillende emigratie schepen verkondigden dat ze zelden zulke correcte en zich netjes gedragende mensen de Atlantische oceaan hadden overgebracht dan de Friezen.
Aan boord sliepen de vrouwen en kinderen gescheiden van de mannelijke passagiers, hoewel de gezinnen ervoor mochten kiezen bij elkaar te blijven.
Hoewel er op elke stoomboot een bekwame arts aanwezig was kon men niet voorkomen dat er volwassenen en kinderen stierven.

Ook Jetske Ymes Hiemstra overleed tijdens de zeereis in 1847 en Wopke Hoekes de Haan en de drie kinderen stonden er alleen voor. Ds. H. P. Scholte schreef dat de overledenen als Christenen stierven, wetende dat de dood hun overwinning was.

Haven Baltimore

Op 3 juli 1857 hertrouwt Wopke Hoekes de Haan met **Antje van der Meer** in Pella, Marion County, Iowa. Antje van der Meer was eerder gehuwd met Dhr. van Tol. Hij was ook van Nederlandse afkomst. Uit dat eerste huwelijk werden twee dochters geboren namelijk Aaltje (Adeline) van Tol en Antje (Anna) van Tol. Samen krijgen Wopke Hoekes de Haan en Antje van der Meer nog eens vier kinderen.
Isaac de Haan geboren ± 1858 te Pella.
Mary de Haan geboren ± 1861 te Pella.
John de Haan geboren ± 1863 te Pella.
Henry de Haan geboren ± 1867 te Sioux City.

Door de komst van de Spoorwegen in Pella in 1866 waren de prijzen van (bouw) grond in de nabije omgeving tot het tienvoudige gestegen zodat er onderzoek werd verricht om een eventuele tweede kolonie te stichten.
Diverse comite´s werden opgericht en er werden plannen gemaakt voor een eventuele permanente verhuizing naar een andere staat. Texas, Nebraska, Kansas en Oregon werden bezocht maar allen kwamen berooid

en met dezelfde conclusie terug:
Iowa is en blijft de beste staat om in te wonen en te werken.

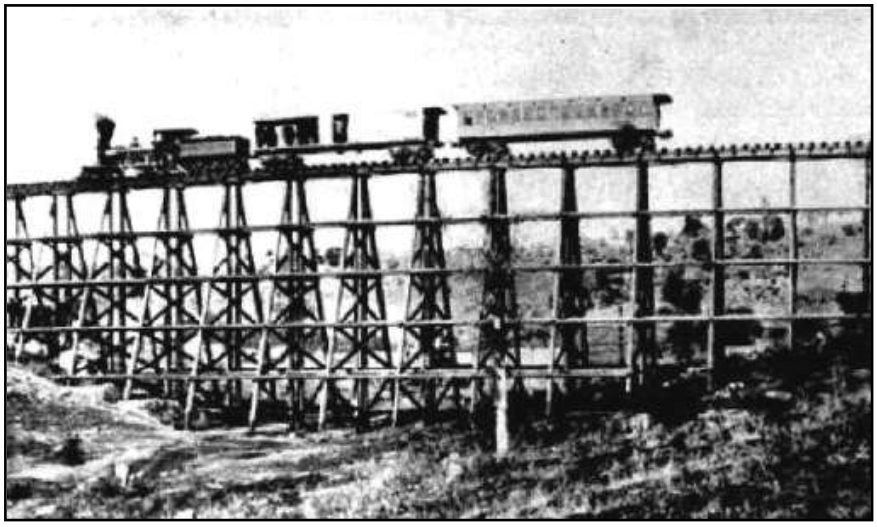

Eerste Spoorwegen Amerika rond 1865

Totdat er in juni 1869 een kleine groep personen op onderzoek uitgaat om in het Noord-Westen van Iowa een tweede kolonie te stichten. Ze laten hun oog vallen op Sioux County, nabij de Sioux rivier, waar een klein aantal pioniers zich reeds had gevestigd. Een schitterende prairie met een overdaad aan natuurschoon. Ze waren unaniem en zo onder de indruk dat er niet aan werd getwijfeld om zich daar met hun gezinnen te vestigen. In Sioux City worden alle vereiste papieren in orde gebracht zodat alles legaal wordt vastgelegd.

Begin september 1869 vertrekt een groep van 75 personen met 18 huif-karren nogmaals af naar Sioux County. Men verblijft er ruim 3 weken om te zien of dit gebied daadwerkelijk dé plaats is om met hun gezinnen naar toe te trekken.

Na afloop is men het er unaniem over eens dat dit gebied het nieuwe ”Holland” moet worden. In april en mei 1870 vertrekken ruim 64 huishoudingen uit Pella, Marion County, waaronder Wopke Hoekes de Haan en zijn gezin onder leiding van de Friese onderwijzer Jelle Jans Pelmulder naar Sioux County om daar de tweede kolonie te stichten.

Trijntje Klazes Heeringa *Jelle Jans Pelmulder*

Jelle Jans Pelmulder en zijn vrouw Trijntje Klazes Heeringa en vijf kinderen waren in 1855 geëmigreerd naar Amerika. Jelle Jans Pelmulder was geboren op 01 maart 1817 in Opwierde, gemeente Appingedam en was een zoon van Jan Jelles Pelmulder en Martje Alberts van Dijk.
Trijntje Klazes Heeringa was geboren op 18 maart 1821 in Holwerd en was een dochter van Klaas Tjepkes Heeringa en Trijntje Douwes Wiegersma. Het echtpaar trouwde in de gemeente West-Dongeradeel op 1 mei 1841. In Nederland worden er zes kinderen geboren:
Tynke, Martje, Jeltje, Stoffertje Berendina, Jan en Ybeltje.
Jeltje overlijdt al na 1 dag.

Met de andere vijf hier bovengenoemde kinderen gaan Jelle en Trijntje in 1855 naar Amerika. Het schip waarmee zij de oversteek maakten heette de "South Carolina". In Amerika worden ze nog eens gezegend met de geboorte van een zoon Klaas (Charles) en een dochter Aaltje (Allie). Jelle Jans Pelmulder overlijdt op 23 oktober 1900 in Orange City, Sioux County, in Iowa en zijn vrouw Trijntje Klazes Heeringa was enige jaren eerder overleden op 1 juni 1882 eveneens in Orange City, Sioux County, in Iowa. Jelle Jans Pelmulder was een gerespecteerde griffier bij de rechtbank gedurende vele jaren. Voorts besteedde hij veel tijd aan zijn hobby's zoals lezen en tuinieren. Ze worden beiden begraven op de begraafplaats West Lawn, Orange City, Sioux County, in Iowa.

Pella woning 1847

Na de eerste ontberingen die bij het stichten van een nieuwe kolonie nou eenmaal horen, groeit de dochterkolonie van Pella uit tot één van de welvarendste gebieden in de Verenigde Staten van Amerika. Sprinkhanen-plagen, prairiebranden, vee-sterfte en een overvloed aan regens en stormen in de eerste jaren werden dapper doorstaan.
De eerste kerk die men er stichtte, was van de Gereformeerde Gemeente.
Grote blijdschap was er bij het gezin van Wopke in 1849 toen hij zijn vader Hoeke Lammerts de Haan en zijn moeder Baukje Wopkes de Vries weer in de armen kon sluiten. Zij waren in mei 1849 naar Hamburg vertrokken om

daar onder leiding van de welgestelde Friese familie van Worp van Peyma aan boord te gaan voor de bootreis naar New-York.
Dochter Hinke Hoekes de Haan, die inmiddels getrouwd was met Anne Geerts van der Meulen, en hun twee kinderen Geert en Hoeke reisden ook mee.
Dochter Maaike Hoekes de Haan, die inmiddels getrouwd was met Wytse Wygers van der Kolk, en hun kinderen Wyger, Sipke, Baukje en Hoeke waren ook van de partij.
Ook de ongetrouwde zoon Hendrik Hoekes de Haan reisde mee.
In de volkstelling van 1870 worden Wopke en Antje beiden genoemd, maar in de volkstelling van 1880 ontbreken Antje en dochter Mary zodat mag worden aangenomen dat beiden zijn overleden tussen 1870 en 1880.
Wanneer Wopke Hoekes de Haan is overleden en waar is niet bekend. Op de begraafplaats Orange City, Sioux County, Iowa is wel een W. de Haan begraven maar we weten niet met zekerheid vast te stellen of het hier om Wopke Hoekes de Haan gaat.
Isaac de Haan overleed in 1941 en wordt begraven op de Oakland begraafplaats, in Pella, Marion County, Iowa.
Ook **Henry de Haan** overleed in 1941, verdere informatie is er tot op het heden over hem niet gevonden. Henry de Haan wordt begraven op de Memory Gardens begraafplaats in Sioux County te Iowa.
Over zoon **John de Haan** weten we dat hij is begraven op de begraafplaats in Orange City, Sioux County, Iowa maar dat de overlijdensdatum van hem tot dusver onbekend is.
Ook over de drie kinderen, Dieuwke, Baukje en Ymkje uit het eerste huwelijk van Wopke is tot op het heden geen informatie gevonden. Het is waarschijnlijk dat hun namen in Amerika zo zijn verandert dat verder onderzoek helaas geen verdere informatie heeft opgeleverd. Ook de achternamen op de passagierslijsten klopten vaak lang niet met de namen die later werden gebruikt bij de verschillende volkstellingen in Amerika.
Heeft u naar aanleiding van dit verhaal aanvullingen of verbeteringen dan hoor ik dat graag.

Mede dank zij de medewerking van onderstaande personen is dit artikel tot stand gekomen. Uit de USA: Rob Sloat, David Sloat, Bill Brunia, Karen Hanley, Murt Kooi, Greta Thompson, JoAnn Sutton, Wilma Vande Berg en Linda Ziemann. Albert Geurink uit NED.

KERKDOCUMENTEN WOUTERSWOUDE, DANTUMAWOUDE-DRIESUM

Anton Musquetier, (www.altijdstrijdvaardig.nl)

In het archief van Tresoar bevindt zich het kerkarchief van Dantumawoude-Driesum en Wouterswoude uit de periode 1697-1876. Helaas zijn heel veel van deze stukken van een zodanige kwaliteit dat ze niet meer kunnen worden ingezien. Tresoar heeft mij in de gelegenheid gesteld deze documenten nog eenmaal te bekijken met het doel ze te fotograferen en op die manier inzage mogelijk te maken. De foto's zijn als afbeeldingen in een fotoalbum op mijn website geplaatst. Via de website kunnen deze albums rechtstreeks worden benaderd. Voor een totaal overzicht:
Inventaris Hervormde gemeente Dantumawoude-Driesum en Wouterswoude 1697-1898.
Invt. nr. 1 Doopboek 1772-1822
Invt. nr. 2 Doopboek 1772-1898
Invt. nr. 3 Lidmatenboek 1772-1862
Invt. nr. 4 Diaconierekeningboek 1756-1773
Invt. nr. 5 Diaconierekeningboek 1773-1787
Invt. nr. 6 Diaconierekeningboek 1787-1806
Invt. nr. 7 Diaconierekeningboek 1806-1834
Invt. nr. 8 Diaconierekeningboek 1835-1856
Invt. nr. 9 Kerkvoogdij rekeningboek 1772-1792
Invt. nr. 10 Kerkvoogdij rekeningboek 1792-1843
Invt. nr. 133 Lidmatenboek 1697-1749
In het archief van Tresoar bevindt zich ook het kerkarchief van Ferwerd uit de periode 1654-1958. Hierin alle lidmatenboeken, stukken van de armvoogdij, kas- en notulenboeken van de Diaconie, notulen van de kerkvoogdij en DTB boeken. Deze zijn reeds geheel gefotografeerd en via www.altijdstrijdvaardig.nl te raadplegen.

VRAAG

Voor museum "De Sûkerei" te Damwoude (http://www.desukerei.nl) zijn wij altijd op zoek naar gegevens over de geschiedenis van de cichorei-verbouw en -verwerking. Zo moet er een cichoreidrogerij "De Grietman" bij Dokkum (Sybrandaburen) hebben gestaan. Heeft iemand van de lezers daar nog informatie e.d. over? Klaas Taekema, [redacted]

EEN ONBEKENDE PENNING VAN DOKKUM GEVONDEN IN MODDERGAT

B.H.J. Boekhorst ([redacted]

Onlangs werd door Huite van der Meer, een vervent detectoramateur, in de buurt van Moddergat (Friesland) een penning gevonden met op de voorzijde het omkranste wapen van Dokkum en de letters SPQD. Op de keerzijde een huismerk waarvan de letters H (I) M deel uitmaken en de tekst AUCKE WABES 1654. De penning is gemaakt van messing (een legering van koper en zink die meestal geel koper wordt genoemd) en heeft een doorsnede van 30 mm. Deze eenvoudig uitgevoerde, op het eerste gezicht onooglijke penning roept veel vragen op.

In eerste instantie gingen de gedachten uit naar een onbekend gebleven gildepenning van Dokkumer oorsprong. Het wapen op de voorzijde verwees immers duidelijk naar deze stad. Ook bezit museum Het Admiraliteitshuis enkele penningen die stijlovereenkomsten vertonen met het nu gevonden exemplaar. Ook de letters SPQD onder het wapen van de stad zijn niet onbekend. Zij staan voor 'Senatus Populus Que Doccumensis', regering en volk van Dokkum.

Het verhaal wil dat de bevolking in de Tachtigjarige Oorlog de letters wensten te lezen als 'Spaanse Pokken Quellen Dockum'.

Richten we onze aandacht op de keerzijde van de penning, dan lijkt allereerst de naam AUCKE WABERS en het jaartal 1654 een aanknopingspunt te bieden. Dat bleek ook het geval. Dank zij de inspanningen van 'Historische Vereniging Noordoost Friesland, een groep mensen die historisch onderzoek doet in Dokkum en omgeving, werd in het Burgerboek

van Dokkum al snel een Auke Wabbers gevonden. De vermelding is van 13 december 1631 en geeft prijs dat hij geboren is in Grouw. Uit het Burgerboek van Leeuwarden blijkt dat hij schipper moet zijn geweest. Hij wordt nog verschillende keren in de registers vermeld, maar dat leverde verder geen bijzonderheden op die betrekking zouden kunnen hebben op deze penning. Het beroep van Auke voedde in eerste instantie de veronderstelling dat het om een penning van een schippersgilde zou gaan, maar het uiterlijk van de penning, met name het huismerk en het daarvan deel uitmakende monogram, ondersteunen die gedachte niet. Op vrijwel elke penning die verbonden is met een schippersgilde is wel een bootje te vinden.
Een huismerk is van oudsher een eenvoudig gelijnd hoekig vormgegeven teken waarmee een persoon, een 'plaats' of een boerderij en het daarbij behorende bezit worden aangeduid of gemerkt. Het zijn in wezen persoonlijke tekens waarmee in beginsel ongeletterden door middel van een eenvoudig teken hun bezittingen waarmerkten of officiële documenten van hun signatuur voorzagen. De huismerken werden door de oudste zoon onveranderd overgenomen, evenals door de later geboren mannelijke nazaten. Die voorzagen dan het huismerk van een eigen persoonlijke noot. Het huismerk dat we op deze penning aantreffen roept ook nog andere associaties op. Ze tonen een treffende overeenkomst met de oud-Germaanse runen. Er is zelfs geopperd dat er verbindingen zouden zijn met het spijkerschrift. Hier zijn we ver van huis. De vormgeving van het huismerk zal vooral zijn ingegeven door de ongeletterdheid van de gebruiker en door de wijze waarop in weerbarstige materialen het eigendomsmerk moest worden aangebracht. Vaak kwam daarbij een teken dat lijkt op het cijfer 4, al dan niet gespiegeld bovendrijven. Dat wordt in sommige bronnen wel het Odalfsymbool of Odalfteken genoemd. Het zou een van oorsprong Scandinavisch teken zijn dat 'leven scheppend' zou betekenen.
Samenvattend hebben we een penning met op de keerzijde een huismerk met het monogram H(I)M en de naam Auke Wabes. Dit zou er op kunnen wijzen dat Wabes niet de oorspronkelijke gebruiker was van de penning, maar dat deze eerder toebehoorde aan een persoon met de initialen H(I)M die eigenaar was van een plaats of boerderij in Dokkum.
Woensdag 10 december werd de penning door Huite van der Meer aangeboden aan Ihno Dragt, directeur conservator van museum Het Admiraliteitshuis in Dokkum. Deze toonde zich blij verrast met deze waardevolle aanvulling op de kleine numismatische collectie van het museum die naast een aantal muntvondsten uit de omgeving, waaronder de schat van Klaarkamp, een aantal op Dokkum betrekking hebbende penningen bevat.

ICONOGRAFISCH BUREAU ONLINE MET VERRASSENDE VONDSTEN

Hans Zijlstra, ([redacted]

In de loop der jaren was het me al opgevallen dat afbeeldingen van personen uit vroegere tijden vaak als bronvermelding '**Iconografisch Bureau**, Den Haag' meekregen. Het was mij echter niet duidelijk waar deze organisatie nu precies zetelde en wat je daar kon vinden. Het bleek dat de collectie is geïntegreerd in het **Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie** (RKD), één van de belangrijkste kunsthistorische kenniscentra in de wereld. Medio mei 2008 ontdekte ik namelijk dat het RKD een nieuwe website had en daarop een aantal databases beschikbaar stelde. De interessantste vond ik de database met portretten, met de mogelijkheid te zoeken naar voorgestelden op portretten, kunstenaars die portretten hebben geschilderd, het jaar waarin het portret werd vervaardigd, de leeftijd van de geportretteerde, de verblijfplaats, of een combinatie daarvan. Aangezien dit nog maar een begin is kan lang niet van alle gevonden resultaten direct online een afbeelding worden bekeken en ook zijn vele portretten überhaupt nog niet in de database beschreven. In de portrettendatabase op **http://ib.rkd.nl** kun je in het veld zoekterm bijvoorbeeld Dokkum invoeren. Dat levert al een lijst van 9 pagina's met ieder 15 portret-beschrijvingen op. Dit betreft portretten van Dokkumers of artiesten uit deze stad.
Het bekende portret, een gewassen pentekening uit 1714 van **Catharina Schrader (1656-1746)** door Jacob Folkema (1692-1767) kwam ik weer tegen. Maar daar direct boven stond ook de naam van haar tweede man: zilver- en goudsmid, olderman, keurmeester en burgemeester **Thomas Sybrands Higt/Tomas Hicht (1652-1721)**. Helaas stond de afbeelding van deze pendant (tegenhanger) niet online. Ik besloot dan ook maar eens langs te gaan bij het RKD, dat in het gebouw van de Koninklijke Bibliotheek, naast het Nationaal Archief en het CBG, in Den Haag gevestigd is. In de studiezaal kun je via een kaartensysteem op naam zoeken. Tot mijn verbazing vond ik op de naam Higt/Hicht niet direct Thomas maar zijn neefje, de zilversmid **Tjeerd Folkerts Higt (1693-1761)**, die was getrouwd met Catharina Schraders dochter **Geertruid Cramer** (uit haar eerste huwelijk met de Hallumer meesterchirurgijn Ernst Wilhelm Cramer, overleden 1692). De portretten van dit echtpaar stonden dus ook nog niet in de database online. De afbeelding van Thomas was zoekgeraakt, maar gelukkig kon ik een digitale kopie bestellen van het origineel uit 'de kluis'. Deze wordt op CD gebrand en je toegestuurd, wat circa 20 euro kost.

Het blijkt dat Jacob Folkema, zoon van de goudsmid Johannes Folkema, alle vier afbeeldingen rond dezelfde tijd in 1714 heeft gemaakt. Tjeerd Higt

Thomas Higt

Catharina Schrader

werd opgevoed en opgeleid in het gezin van oom Thomas, die in 1675 was getrouwd met Antie Brantsma. Toen hij weduwnaar werd hertrouwde hij in januari 1713 met Catharina Schrader, zelf ook weduwe. Tjeerd trouwde slechts twee maanden later met de dochter van Catharina. Thomas Higt bezat drie huizen aan de Dokkumer Grote Hoogstraat, waarvan Tjeerd en Geertruid vanaf 1713 een bewoonden. Blijkbaar is de familie na het huwelijk van de weduwe/moeder en dochter Cramer-Schrader met de heren Higt naar de jonge Dokkumer graveur/tekenaar Folkema gestapt voor een serie portretten. Mogelijk om hun bijzondere familieband extra glans te geven. Dan krijgt opeens de bekende afbeelding van Schrader een veel interessantere context. Ze is deel geworden van een familie. Je ziet de haarmode van de mannen, lang tot op de schouders. Opvallend zijn ook de sjaals die allemaal net weer anders geknoopt zijn. De pater familias, Thomas Higt (burgemeester van Dokkum in 1691, 1705, 1711 en 1717), poseert als een ervaren man van 62, enigszins achterdochtig kijkend. Neefje Tjeerd, net 21, staat duidelijk nog aan het begin van zijn carrière als zilversmid, met zijn jonge uiterlijk en brutale blik. Zijn prille echtgenote Geertruid Cramer (overigens wel 9 jaar ouder dan haar man!) kijkt enigszins bedeesd, daar waar haar moeder Catharina Schrader met een

rustige blik zich door Folkema heeft laten portretteren. Bij Tjeerd Higt en Geertruid Cramer zijn ook de burgerwapens in de rand van de cartouche

Tjeerd Higt

Geertruid Cramer

meegenomen. Bij Higt een snoek en bij Cramer een arm met daaromheen een slang geslingerd. Bekend uit het Genealogysk Jierboek 1993, met de

Dokkumer burgerwapens, is dat hun familieleden/voorouders die wapens ook al voerden. Bijzonder is dat van Thomas Higt in het Fries Museum een prachtige chatelaine bewaard is gebleven. Dit is een soort damesriem, in

1679 gemaakt voor Martjen Bootes (getrouwd met Rinse Minnes), met daaraan onder meer sleutels, een bestekhouder, een gouden pomander en een reukflesje. Ook is nog veel van zijn zilverwerk bekend, zoals de Avondmaalsbeker van Paesens uit 1677, een avondmaalsschotel en –beker van Lutjewoude/Augsbuurt uit 1677/1682, een huwelijksbeker uit 1682 van RM en MB (in bezit van het Museum Admiraliteitshuis), brandewijn-kommen en gelegenheidslepels. Van Tjeerd Higt is verder bekend dat hij de snoek ook in zijn meesterteken als zilversmid in Dokkum (vanaf 1713) voerde. Deze staat op een Avondmaalsbeker van Oosternijkerk uit 1714. In 1728 en 1733 werd hij, in navolging van zijn oom, burgemeester van Dokkum. Volgens de gegevens van het RKD zijn/waren de portretten onderdeel van de collectie van Jhr.Mr. C.C. van Valkenburg te Aerdenhout, nu mogelijk in bewaring bij het Noordhollands Archief te Haarlem.

Ook een hele serie pasteltekeningen van Theodorus Bohres uit de eerste helft 19e eeuw van leden uit de familie De Waard en aangetrouwden uit Grijpskerk/De Waarden zit in de collectie van het RKD. Belangrijk om te weten is dat de portretten die online staan van een watermerk (RKD) zijn voorzien. Ze zijn daardoor ook niet direct goed te gebruiken maar geven wel een prima indruk. Om een afbeelding zonder storend watermerk te verkrijgen moet je ofwel naar de studiezaal van het RKD, naast de Koninklijke Bibliotheek en CBG te Den Haag, ofwel een bestelling plaatsen voor de afbeelding op cd. Dat laatste kost 17 euro per afbeelding plus de verzendkosten. Bij het ter plekke opvragen van de afbeelding kan van de afdruk (vaak op een kartonnen ondergrond) een fotokopie of foto gemaakt worden tegen geringe kosten.

Een greep uit de overige resultaten

(Geportretteerde- Levensjaren- Kunstenaar- Jaar productie):
Petrus (Pieter) Brantsma (1751-1788) - Friedrich Ludwig Hauck 1786
Anna Odilia Catharina van Bronckhorst (1756-1808) – F.L. Hauck 1786
Ulricus Huber (1636-1694) 1694
Zacharias Huber (1669-1732)- Bernardus Accama I 1728
Rinse Koopmans (1770-1826)- Douwe de Hoop
Johannes Casparus Bergsma (1746-1793)- Anna Dorothea von Liszewska
Willem Bernardus Bergsma (1760-1820)
Pieter Adrianus Bergsma (1743-1824)
Maria Jacoba Emmen (1768-1834)- Willem Bartel van der Kooi 1820
Arius Adriani (1756-1830)- Willem Bartel van der Kooi 1817
Seerp Gratama (1757-1837)- Gosling Posthumus 1827
Reinerus Gemma Frisius (1508-1555)- Maarten van Heemskerck
Dirk Mulier (1754-1791)
Catharina de With (1758-1798)

Henrietta Casimira Johanna Wilhelmina van Asbeck (1801-1885)- Willem Bartel van der Kooi 1823
Gemme Laes van Burmania (1626-1671)- Matthijs Harings 1646
Rintkje van Eysinga (1622-1652)- Matthijs Harings 1646
Petronella Agatha van Plettenberg (1765-1843)- Willem Bartel van der Kooi 1819
Regn. Hendrik Sjuck Gerrold Juckema van Burmania Rengers (1796-1875)
Francois Henricus Bekius (1757-1799)- P. Roorda 1779
Geeske (Geesje) Suidema (1751-1832)- P. Roorda 1779
Dirk Mulier (1754-1791)- Philippus Bartholomeus van de Linden van Dijk
Pieter Mulier (1783-1866) - Carolus Johannes Mols
Atje Bekius (1781-1837)
Anna Teitsma (1778-1843)- Douwe Hansma
Sybrandus Fockema (1771-1848)
Johanna Jacoba Becius (1778-1845)
Frederik Duim (1674-....)- Jacob Folkema 1751
Hebelius Potter (1770-1824)- Daniel Veelwaard I
Johannes Schrader (1721-1783)- Dirk Jacobs Ploegsma 1786

Naast de portrettendatabase is er ook een image-database op **www.rkd.nl**. Op het Geografisch trefwoord Dokkum krijg je als resultaat de schilderingen op behang uit 1763 van Daniel Reynes en het anonieme Gezicht op de stad Dokkum uit begin 18e eeuw, in het stadhuis van Dokkum.

Bronnen:
Databases Rijksbureau voor Kunsthist. Documentatie (RKD): www.rkd.nl
Genealogysk Jierboek 1993
Dokkumer, Kollumer en Amelander zilver- J. Luijt
Website Jan Schipper over Friese zilversmeden en meestertekens: www.zilverstudie.nl
Website Martin Engels: Burgemeesters van Dokkum tot 1795: http://home.wanadoo.nl/mpaginae

---

Een Dokkumer predikant in de Oost
Titel: Mallabaarse brieven, De brieven van de Friese predikant Jacobus Canter Visscher
Auteur: Bauke van der Pol
Band: zacht Blz: 287
Ilustraties: zwart/wit foto's ISBN; 978.90.5730.572.6

OVERLIJDEN EN BEGRAVEN

Zoektocht naar bronnen in de kerkelijke archieven

Lieuwe Jagersma ([redacted]

De Friese doop- en trouwregisters van voor 1811 zijn inmiddels via Internet voor iedereen toegankelijk. Helaas ontbreken in Friesland veelal bronnen met betrekking tot overlijdensgegevens. Om in deze lacune te voor zien is door de Freonen fan Argyfen yn Fryslân, de FAF/VAF, het project Diaconierekeningen gestart. Het diaconiearchief lijkt niet de eerst aangewezen plek om sterftegegevens te vinden, toch zal blijken dat uit die registratie veel overlijdens te traceren zijn.
In eerste instantie zijn de kerkelijke archieven van Tresoar doorgenomen, op zoek naar nieuwe bronnen. Inmiddels worden ook de lokale - en gemeentearchieven bekeken. Daarna zullen de archieven die bij de kerken liggen onderzocht worden. Ook voor Noordoost Friesland heeft een eerste inventarisatie plaatsgevonden.
Onderstaande is geen eindresultaat maar meer een verslag van een constante speurtocht naar nieuwe bronnen voor overlijdensgegevens! En nog belangrijker, een zoektocht die nog steeds nieuwe resultaten oplevert!

Diaconie

Het primaire aandachtsgebied van de diaconie was de armenzorg. In aanmerking voor bedeling kwamen die mensen die door ziekte, ouderdom of invaliditeit niet meer konden werken, maar ook wezen, weduwen of seizoensarbeiders. Bij deze uitdelingen of bedelingen wordt af en toe aangegeven dat de betreffende persoon is overleden. Naast de bedeling vergoedde de diaconie ook bijzondere kosten. Een begrafenis was een dure aangelegenheid en voor de minder gefortuneerde niet te betalen. De kosten liepen snel op tot 20 à 30 gulden. Voor dat bedrag kon je een koe kopen.

Boelgoed

Bij bedeling was het gebruik dat de arme het van de diaconie ontvangen geld weer trachtte terug te betalen. Als de gealimenteerde overleed vervielen diens nagelaten goederen in eerste instantie aan de diaconie. Deze werd eerst uit de boedel vergoed, wat over bleef was voor de erfgenamen. Meestal bleef er echter een schuld over. In de diaconierekeningen worden de boelgoederen vermeld waar de spullen van de overledenen verkocht werden. Een post uit Brantgum: “den selven dijto bet(aald) aan Klaas Eebes wegens geleverde tee en suiker genoten bij het

versterven, begraven en boelgoed van gedagte wedu wijlen Lam(bert) Hen(driks)".
De diaconie ontving niet alleen de bezittingen van de armen. Ook als een persoon welgestelder was werd wel met de diaconie een soort lijfrente-afspraak of akkoord gemaakt. De diaconie verzorgde levenslang diens onderhoud, doch na diens dood vervielen de bezittingen in het geheel of grotendeels aan de diaconie. Uiteraard ontving de diaconie ook legaten en erfenissen.
Al met al een groot aantal aantekeningen die het overlijden van iemand kunnen dateren. De diaconieboeken van Holwerd zijn inmiddels bewerkt en de daaruit overgenomen gegevens komen binnenkort op internetsite van Tresoar. (zie ook het artikel van P. de Haan, 'De diaconieboeken van Holwerd' in De Sneuper van 2008).

Extra inkomsten
De tot nu toe vermelde sterftegegevens zijn een logisch gevolg van de eigenlijke taken van de diaconie en zijn in alle diaconieboeken terug te vinden. In de loop van de tijd kregen de meeste diaconieën steeds meer moeite om de armen financieel te kunnen blijven onderhouden. De diaconie probeerde dan ook bij alle mogelijke gelegenheden extra geld te vergaren. Collectes in de gewone kerkdiensten, maar ook bij dopen, trouwen en begrafenissen. De registratie van deze posten is meestal anoniem. In de 18e eeuw plaatsten steeds meer dorpen een schaal, 'het bekken', op het kerkhof om bij begrafenissen geld in te zamelen. Bij deze collectes werd in de registratie doorgaans wel de naam van de overledene vermeld, uit de registratie in Engwierum: "De 30 dijto Uit de Bekken ontvangen doe Lieuwe Rinses Ter aarde is Besteld 0 gld. 9 st. 4 penn." De hoogte geeft enigszins de status van de overledene aan, van enkele stuivers bij kinderen en onbemiddelden tot een tiental guldens bij de uitvaart van een notabele.

Laken
Een andere vorm van inkomsten voor de diaconie werd het "zwart laken". Dit laken was het kleed waar bij de begrafenis de kist mee werd gedrapeerd. Zo'n kleed was voor de meeste mensen veel te duur. De diaconie schafte een gemeenschappelijk lijklaken aan en stelde het bij begrafenissen ter beschikking. De nabestaanden betaalden hiervoor een huur of gaven als dank een gift of een combinatie van beide. Deze inkomsten werden evenzo in de diaconierekeningen verantwoord, weer de registratie uit Engwierum: "... doe Jan Eelses Ter aarde is Besteld en het middel lijklaken over sijn doodvat 10 st.". In Ee waren blijkbaar ook meerdere doodslakens van verschillende kwaliteit. Ook elders komen

benamingen voor als 'bestekleed', het oude kleed, etc. In Buitenpost verhuurde men naast het laken ook een regenkleed. Dit is een cape voor vrouwen die als rouwkleed gedragen werd.

Tekening van een regenkleed: Waling Dijkstra Uit Frieslands Volksleven. Blz. 417.

Zowel de lakenverhuur als de begrafeniscollectes geven meestal alle overledenen van een dorp, immers het was de diaconie om inkomsten te doen, gezindheid was niet relevant. Ook was de begraafplaats algemeen voor het hele dorp

Armvoogdij

In het voorgaande is enkel sprake geweest van de diaconie, deze richtte zich in eerste instantie op de eigen kerkleden. Daarnaast functioneerde in de meeste dorpen voor de algemene armvoogdij. In 1580 hadden de Staten van Friesland de armenzorg toegewezen aan het dorp. Dit sloot aan op de periode voor de reformatie. De armenzorg werd toen betaald uit de opbrengst van specifieke kerkelanden. De kerkvoogden dienden de armenzorg uit te voeren, armvoogden waren eigenlijk kerkvoogden met een bijzondere opdracht. In de grotere dorpen werden de administraties gesplitst, maar in de meeste dorpen waren de administraties niet duidelijk gescheiden. De algemene armvoogdij komt dus vaak in de rekeningboeken van de kerkvoogdij voor. Verwarrend, maar ook weer nieuwe mogelijkheden in onze zoektocht. De kerk-/armvoogdij heeft dus vergelijkbare registraties met de diaconie. Inmiddels wordt dus ook het kerkvoogdij-archief onder de loep genomen.

Doodkisten

Buiten de algemene registratie kreeg de armvoogdij evenwel vanaf het eind van de 17e eeuw in steeds meer plaatsen een monopolie op het begraven. Begraven was alleen toegestaan indien de kist door de armvoogdij was gemaakt. De armvoogdij had zodoende een mooie inkomstenbron. In Bolsward en Workum werd dit monopolie aan het plaatselijke weeshuis gegeven.

Kindergrafkist gevonden in Dokkum

Tijdens onze speurtocht in de archieven blijkt dat veel plaatsen zo'n monopolie hebben gehad, bijna alle steden startten vroeg met deze nieuwe belasting, Leeuwarden (1675), Bolsward (1681), Sneek (<1679), Workum (<1694). In Dokkum werd het als één van de laatste steden ingevoerd op 20 april 1715. Het monopolie was blijkbaar zeer gewild want in het boek Geschiedenis van Dokkum, hart van Oostergo, blz. 237 e.v. is te lezen hoe het timmermansgilde van Dokkum hiertegen in opstand kwam. Blijkbaar besloeg het maken van kisten een groot deel van hun inkomen. De afloop van dit oproer is ons nog onbekend. Tot nu toe hebben we nog geen langdurige registratie van het kistmonopolie gevonden, dus misschien is het monopolie kort na de introductie al weer opgeheven.

Een monopolie op doodskisten bleef niet beperkt tot de steden, ook veel dorpen gingen er toe over. Inmiddels weten we zeker dat in het noordoosten van Friesland monopolies waren in Ferwerd, Hallum, Holwerd en Ee. Van Ferwerd is alleen over de jaren 1694-1695 een goede registratie gevonden, maar van Ee is een uitstekende registratie, met tientallen meldingen per jaar bewaard gebleven, vanaf circa 1736. Een voorbeeld: "1738, den 12 Maart Ontvangen van Hessel Jelses, mr. timmerm(an) drie car(oli)g(u)l(den)s voor een 5 kwartij ophoogde kist gemaakt voor Jacob Eelkes huisvrou, dus 3-:0-:0". Uit de geleverde kist blijkt de welstand van de overledene, de goedkoopste was een platte één duimsdikke kist, hier is een duurdere of verheven kist, geleverd. In Holwerd werd het monopolie, zoals zoveel lokale belastingen, helaas verpacht. Enkel de pachtsom komt in de bronnen voor.

Stadsarchieven
Naar aanleiding van de vondsten in de algemene armvoogdij is ook in de stadsarchieven verder gezocht. Zowel in Workum (1651-1811) als Hindeloopen (1751-1772) is een beluidensregister, i.e. een afrekening voor het luiden van de klok bij het overlijden of begraven van een inwoner, gevonden dat nog niet bewerkt was. Voor Dokkum is tot nog toe geen beluidensregister bekend.

Financiële administratie
De gevonden bronnen maken allemaal deel uit van financiële administraties. Deze rekeningboeken werden in principe bijgehouden door een administrerende diaken/armvoogd of klerk. Deze moest kunnen schrijven, maar dikwijls waren het in het geval van de diakenen geen geoefende schrijvers. De registers zijn dan ook van sterk wisselende kwaliteit: spelling, taalgebruik en schrift verraadden de vaak ongeoefende hand.

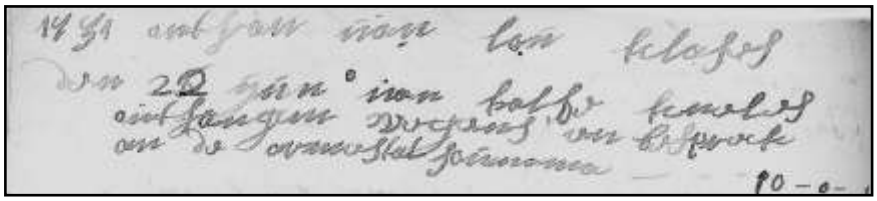

Een registratie in Buitenpost van een besprek (= erfenis).

Tot slot
In een volgend artikel zullen we verder ingaan op de inhoud van de diaconieboeken, een inkijk in het dorpsleven en de burenplicht in de dorpen. Voor het bewerken van de gevonden bronnen zijn we nog op zoek naar vrijwilligers, enige kennis van oud schrift is daarbij wenselijk. Iedereen die interesse heeft kan contact opnemen.

De tweelingdorpen Paesens en Moddergat
Titel: De beide tsjerketuorkes
Skriuwer: Einte Prins, email: [redacted] (te koop in boekhandel)
Bân: lime mei slop kaft
Bledsiden: 252 Illústraasjes: 20 stiks

Middenstand in Dokkum,
daar is meer te koop als spieringen en granaeten
Auteur: Albert Buursma Blz.: 191
Band: Hard ISBN/EAN 978-90-811771-4-6
Illustr. Bijzonder rijk aan zwart/wit en kleurenfoto's

‘DE DRIE VAN EE’

Het Archeologisch Depot in Nuis:
Een tweede verloren gewaande baksteen uit het geboortehuis van Foeke Sjoerds?

In mijn mailbox kijkend, zie ik wel een zeer enthousiast berichtje staan van Hans Zijlstra, webmaster der Historische Vereniging Noordoost Friesland. Hij had een website gevonden van het Archeologisch Depot in Nuis en maakte mij attent op een interessante gevelsteen. ‘Zou het één van de drie bewuste gevelstenen van het geboortehuis van Foeke Sjoerds uit Ee kunnen zijn?’, vraagt Hans zich af, ‘dan zou het nummer twee zijn van de drie!’ Het is bijna te mooi om waar te zijn, denk ik maar ...wie weet.

Geboortehuis van Foeke Sjoerds aan de Omgong in Ee. (juli 2008)

Het is al enige tijd geleden dat ik een artikel gewijd heb aan de drie verloren gegane gevelstenen van Ee, ‘Baksteen uit Ee raakt spoor bijster. Waar ging het fout?’ Dit artikel werd geplaatst in de Nieuwe Dockumer Courant en in ons lijfblad ‘De Sneuper’. Oorspronkelijk zaten de drie bewuste gevelstenen onder elkaar geplaatst in een 17e eeuwse tuitgevel aan de Omgong in Ee. Ze werden er later tegelijkertijd uitgehaald en pas na enige omzwervingen op andere plaatsen van het huis in 1848 weer herplaatst in de gevel. In ‘Foeke Sjoerds, een Friesche schoolmeester der

18e eeuw', 1914, meldt P.J. Wierstra, dat er sprake was van drie gevelstenen. Samen met ds. Obe Groenewoud, hervormd predikant van Ee, bekeek hij ze. Sinds kort zaten ingemetseld in de achtermuur van een aangebouwd schuurtje. Dus waren ze al weer verhuisd! 'Dat zij in dien nieuwen muur niet behooren, bewijst onder meer hun ouderdom. Ook zijn zij rood terwijl de geheele achterzij overigens van gele steen is'.
In 1926 verdwenen de drie van Ee helaas in de nevelen der historie doordat de tuitgevel voor de helft werd ingekort tot een schild- of wolfsdak. Niemand wist vanaf dat moment meer waar ze gebleven waren totdat na decennia één van de drie opduikt! Deze blijkt uit het depot te komen van het Fries Museum. Geen hond wist iets van de steen af, laat staan over haar oorsprong en dus wordt in 1997 de steen in een huis aan de Grote Kerkstraat (op nr. 30) in Leeuwarden gemetseld. Dit huis werd toen bewoond door mevrouw Marlies Stoter, conservatrice van het Fries Museum. De steen meet 28,5 X 14,5 cm., dus erg groot is deze dus niet. De steen uit het geboortehuis van Foeke Sjoerds in Ee is dus in Leeuwarden beland en helaas (met alle respect) op een verkeerde plek ingemetseld. Deze gevelsteen heeft, historisch gezien, totaal niets met dit huis uit te staan! Op de bewuste steen staan een open schaar met kroontje en de letters I F afgebeeld. Gelukkig is die toch nog bewaard gebleven!
Word ik weer door een enthousiaste Hans aan de mouw getrokken. Wat zou er toch zijn? Wat, alweer een steen? Misschien de stichtingssteen uit het bewuste huis in Ee? Mijn historische interesse wordt wederom gewekt en met drie man sterk, Piet de Haan, Henk Aartsma en mijn persoon, gaan we volle goede moed op weg naar Nuis. 'Hast dyn tastel wol meinommen?' vraagt Piet bezorgd. 'Jawis, der sil en moat in foto makke wurde!' Dus zonder foto niet naar huis.
Dr. Ernst Taayke is archeoloog-beheerder van het Archeologisch Depot en heet ons hartelijk welkom in zijn toko. Het Archeologisch Depot vormt de centrale opslag van allerlei bodemschatten van de musea van de provincies Friesland, Groningen en Drenthe. Het Archeologisch Instituut van de universiteit van Groningen heeft eveneens materiaal in bewaring gegeven. Grote loodsen vormen het imposante complex wat Archeologisch Depot heet. Het duizelt ons even want ontelbare eeuwenoude kogelpotten groot en klein staan metershoog opgetast. Allemachtig wat een bezit! Volgens Taayke is men op dit moment druk bezig om hier in Nuis alle vondsten te digitaliseren zodat het materiaal voor een groot publiek toegankelijk wordt. Mensen die komen met hun bodemvondsten kunnen hier dan ook altijd terecht.
Naast deze interessante oude dingen zegt Taayke slechts vier gevelstenen in bezit te hebben en dat is gezien de ontelbare kogelpotten, scherven en ettelijke vuurstenen heel weinig. Taayke overhandigt ons de doos met

daarin de steen. Zou het echt 'de steen' zijn waar we al jaren naar zoeken, de tweede verloren gewaande steen van Ee? Vol spanning haal ik het deksel van de doos en een eeuwenoude baksteen komt te voorschijn. Is het echt één van de drie? Enthousiast neemt Piet de maten op, 27,5cm X 13,9cm. De baksteen heeft (nagenoeg) dezelfde maten als de baksteen in Leeuwarden!

Het kan niet missen, het is inderdaad de steen die we zoeken. De afmetingen kloppen met die van Leeuwarden. Het vermeldde stichtingsjaartal '1613' met omkadering op de steen kloppen exact met de beschrijvingen van dokter J.J. Kiestra (tot in 1891 bewoner van het bewuste huis) en J.P. Wierstra. De steen in Leeuwarden kent eveneens een omkadering. Bovendien is het niet uitgesloten dat ook deze baksteen in het depot van het Fries Museum heeft gelegen. Veel van het in Nuis opgeslagen spul is immers afkomstig van het Fries Museum. Alles pleit ervoor dat de steen van Nuis de bewuste tweede steen is uit het geboortehuis van Foeke Sjoerds, een groot man die later schoolmeester, dorpsrechter en geschiedschrijver wordt.

Een dag na ons bezoek stap ik op de fiets en rij naar het bewuste huis. Na enige foto's gemaakt te hebben bel ik aan en word vriendelijk door de familie Kesting ontvangen.
Al lopende door de oude gang kijk ik naar het plafond. Het zijn nog dezelfde kleuren en dezelfde verf van vóór de restauratie. De stenen mozaïekvloer is eveneens de moeite waard. Een oude deur verschaft ons tot de in 1867 gebouwde bijbouw (eigenlijk een 'heerenhuis', gezien de hoge plafonds en uitstraling. De gebroeders Meindersma hebben hier volgens een gedenksteen de eerste steen gelegd. Interessante bouwonderdelen van de nieuwe aanbouw zijn een klein gemetseld koepeltje en een aardig rond poortje die je ook wel in oude boerderijen aantreft. Al met al hier ademt nog de sfeer van een voorbije tijd. Wat ook aardig is dat bedschot en binnenblinden nog aanwezig zijn. Op de in neo barok uitgevoerde schouw zie ik in gedachten de klok staan met dito klokkenstel. Ik ga er dan ook

vanuit dat de schouw hier in 1867 nieuw geplaatst is! De twee zijmuren van het geboortehuis van Foeke Sjoerds zijn nog de oorspronkelijke muren van 1613. In het oude muurwerk meet ik een steen op, lengte: 26,5! Alles is nu sluitend, beide gevelstenen horen in Ee thuis!
Hopelijk worden beide herenigd en weer teruggeplaatst op hun oorspronkelijke plek zodat ze na 82 jaar scheiding weer opnieuw in Ee kunnen pronken.

Nee, ik durf het bijna niet te vragen maar nu resteert nog een derde en laatste gevelsteen met als afbeelding een 'W' waar zou die toch zijn....?
Dus Hans... wanneer kan ik van jou weer een enthousiast kattebelletje verwachten?!

Rekken vol kogelpotten in het Archeologisch Depot in Nuis.

Dokkum verandert
Vernieuwingen in het oude stadscentrum
Auteurs: Willem de Boer en Alex Bouma
Blz: 109, Band: zacht, Illustr. Rijk aan zwart/wit en gekleurde foto's
ISBN 9033006852 NUR 693, info via www.friesepersboekerij.nl;

DE VEEPEST VAN 1769:
Wat waren de (sociaal) economische gevolgen in DAMwoude?

Douwe Halbesma ([redacted]

"Het zieke vee van stal geleid
Sterft aanstonds wegh, de landman schreit,
En zend, geknield tot Gode zyn'klagten,
Om hulp van zyn gena te wagten.
Maar ligt zal 't jammer dat hem plaagt,
Zoo 'tland voortaan geen vrugten draagt,
Die boete en waar berou vertoonen,
Zoo weinig 't volk, als 't Vee verschoonen."
(Tekst op een gedenkpenning uit 1747)

2008 gaat de annalen in als het jaar van de Kredietcrisis die, na in Amerika begonnen te zijn, ook de rest van de wereld niet onberoerd laat. De grote vraag is hoezeer de recessie, die op deze crisis volgt, in 2009 doorwerkt in het dagelijks leven. Hoe zeker zijn we van ons werk? Kunnen we straks nog voldoen aan onze hypothecaire verplichtingen en gaat de waarde van ons koophuis niet teveel dalen? Vertrouwen we ons spaargeld nog toe aan de bankiers die er, tot voor kort, op toch wel erg onverantwoorde manier mee zijn omgesprongen? Onzekerheid troef!
Economische crises zijn van alle tijden. Door de Agrarische Crisis, aan het eind van de 19de eeuw, konden grote boeren amper overleven en besloten vele arbeiders uit Noordoost Friesland "uit arren moede" om hun heil aan de overkant van de Grote Plas te zoeken. De werklozen uit de "Dertiger Jaren" kijken met wrok terug op de vernederende behandeling door de overheid die maar mondjesmaat uitkeringen verschafte en velen gedwongen tewerkstelde. We roepen steeds: "Dit nooit weer" maar worden telkens geconfronteerd met de harde realiteit.
In vergelijking met de 18de eeuw hebben we tegenwoordig meer greep op risico's alhoewel we niet in staat zijn ze allemaal te bezweren. In de 18de eeuw werden de bewoners van Noordoost Friesland regelmatig geconfronteerd met overstromingen, misoogsten, epidemieën en andere onaardigheden die het leven danig in de war brachten. De 18de eeuwers vreesden de veepest die er voor zorgde dat boeren zo nu en dan met (bijna) lege stallen kwamen te zitten. 1714, 1744 en 1769 worden, wat dat betreft, gezien als rampjaren waarvan de pest van 1769 meestal wordt gezien als de ergste. In dit artikel wordt bekeken in hoeverre het economische en dagelijkse leven

in en na 1769 wordt beïnvloed door de veepest. DAMwoude (Dantuma-, Akker- en Murmerwoude) dient daarbij als voorbeeld en referentie.

Veepest

De boer uit de 18de eeuw houdt zijn vee altijd nauw in de gaten. Zodra de runderen wat beginnen te kuchen of een zekere loomheid tonen in het lopen en opstaan, maakt hij zich grote zorgen want het kunnen de eerste verschijnselen zijn van de veepest die regelmatig de kop opsteekt. Als de beesten na 2 à 3 dagen minder gaan eten en drinken en bovendien weinig tot geen melk geven dan weet de boer dat het ernst is. De runderen, die lijden aan de veepest, transpireren erg en worden verzwakt door hevige koorts. "Het bulken en loejen houdt teffens geheel op". Na de crisis, die zich rond de zesde of zevende dag voordoet, herstelt een deel van het aangetaste vee en sterft, zo rond de elfde dag, het andere deel.

In 1714 doodt deze plaag, alleen al in Dantumadeel, 1384 en in 1744 2950 runderen. Daarna neemt de veestapel (vooral vanaf 1751) geleidelijk toe om in 1769 ongeveer te halveren. Als de "vijf speciën" in juni 1769 worden aangegeven staan er 3049 koeien en rieren in de weiden van Dantumadeel. Vanaf oktober sterven er in rap tempo 1554 aan de snel opkomende veepest. In juni 1770 worden de "speciën" opnieuw aangegeven en gaat het "slechts" om 1697 koeien en rieren wat een achteruitgang van 44 procent betekent. Relatief gezien is dit het hoogste percentage van alle grietenijen in Friesland.

De dorpssamenleving

De samenleving draagt, in de tweede helft van de 18de eeuw, een overwegend agrarisch karakter. Het aantal inwoners neemt in de loop van de 18de eeuw snel toe. Tussen 1714 en 1744 neemt het aantal inwoners van heel Dantumadeel toe met zo'n acht procent en tussen 1744 en 1749 valt een groei te constateren van 9,3 procent. Ook daarna blijft het aantal huishoudens – tot 1779 – stijgen.

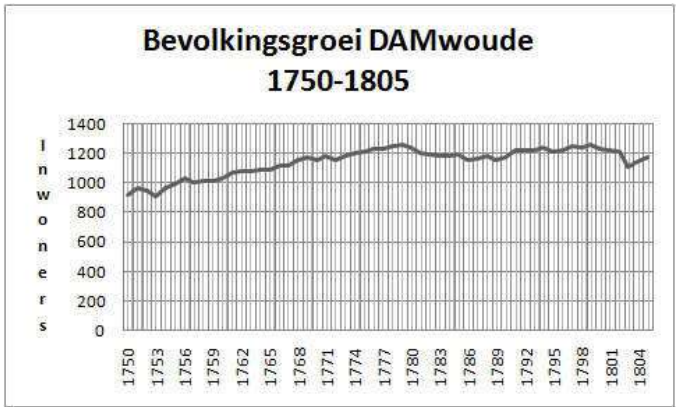

Hierdoor staan de dorpen voor de taak om nieuwe huizen te bouwen, nieuwe banen te scheppen en meer inkomen te generen.
De boeren vormen de ruggengraat van de economie want zij verschaffen velen werk en zijn de belangrijkste opdrachtgevers van de ambachtslieden. Met behulp van de Quotistatiekohieren weten we dat in 1749 bijna driekwart van de beroepsbevolking zijn geld verdient in de agrarische sector en één achtste een beroep heeft in het ambacht. Daarnaast zijn er nog wat handelaren en dienstverleners (zoals de predikanten, schoolmeesters, tolmannen). Murmerwoude is het kleinste dorp dat voor de voorzieningen is aangewezen op Akker- en Dantumawoude die beiden een robuuste dorpskern ("Buorren") rond de kerk hebben. In de twee laatstgenoemde dorpen wonen onder meer een schoenmaker, timmerman, wagenmaker, smid, bakker, schoolmeester en predikant. Tweemaal per week voeren de dorpsschippers goederen aan uit Dokkum en Leeuwarden en daarnaast worden de dorpen aangedaan door rondreizende kramers.
Volgens de Speciekohieren heeft de helft van het aantal huishoudens in 1750 minstens één koe of rier. Arbeiders en ambachtslieden verschaffen zich via een eigen rund en een klein hoekje bouwland wat extra inkomsten. Een boerderij telt in het economische proces pas mee als de boer over minimaal vijf hectare grond beschikt waarop hij zo'n vier tot vijf runderen en één paard kan houden. De boeren in de Dokkumer Wouden hebben altijd een gemengd bedrijf: de veeteelt vormt, naast de akkerbouw, de hoofdbron van de inkomsten. Op grond van deze definitie wonen er in 1750 zestig boeren in DAMwoude waarvan 23 in Dantuma-, 22 in Akker- en 15 in Murmerwoude wonen.
Het lot van de arbeiders is vaak nauw verbonden met dat van de boeren waarbij de laatsten zowel het eerste als het laatste woord mogen spreken. De boeren zijn niet armlastig maar de gemiddelde arbeider is dat wel. Een bewerking van de Quotisatiekohieren leert dat er in DAMwoude in 1749 vierenzeventig arbeiders "bij de boer" werken en dat 83 procent van hen geen bezit heeft.

Van twaalf "feinten" wordt ingeschat dat ze tussen de 100 en 500 Caroligulden bezitten en één heeft waarschijnlijk zelfs meer dan 500 Caroligulden in zijn portemonnee. Hun patronen zitten beter in de slappe was alhoewel er keuter- en hereboeren zijn. De boeren van Dantumawoude

zijn het rijkste want zij bezitten gemiddeld 3.592 Caroligulden. Hun collega's in Murmerwoude hebben gemiddeld 2394 en die in Akkerwoude 2400 Caroligulden. Ruim 58 procent van de boeren is eigenaar en bewoner en de rest pacht het bedrijf.

In de grafiek is te zien hoe het bezit in 1749 over de boeren verdeeld is. Van de 65 mensen die zich dan laten registeren als "boer" zijn er een aantal niet helemaal serieus te nemen want zij beschikken zelfs niet eens over een minimaal startkapitaal van 500 Caroligulden.

Het grootste deel van de boeren bezit in elk geval 2000 Caroligulden en een enkeling zelfs meer dan 10.000 Caroligulden.

Als het vermogen per boer verschilt dan zal ook de omvang van de boerderijen wel niet gelijk zijn. Met behulp van de reëelkohieren is daar op zijn minst het beeld van te krijgen dat is weergegeven in grafiek. De vele (keuter)boeren die minder dan 15 hectare grond bewerken hebben niet allemaal een goed belegde boterham en doen er vaak andere dingen naast. De toonaangevende boeren gebruiken minstens 30 hectare en één heeft zelfs de beschikking over bijna 80 hectare.

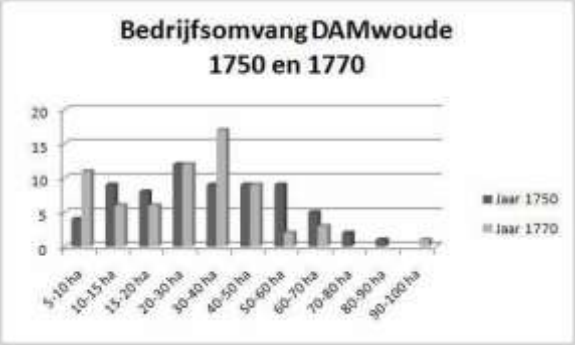

De samenleving in de tweede helft van de 18de eeuw is minder dynamisch dan de onze maar van stilstand is geen sprake. Tussen 1750 en 1770 neemt het aantal boerderijen, in met name Dantumawoude, snel toe (van 23 naar 32) en worden de boerderijen in Akkerwoude groter. Hiervoor zijn een aantal redenen te bedenken.

In de eerste plaats worden enkele boerderijen, in verband met vererving, opgesplitst en de landerijen opnieuw verdeeld. In de tweede plaats speelt mee dat de veengraverij op De Valom beëindigd is en de vroegere

turflanden in cultuurland zijn veranderd. Voor Akkerwoude speelt een rol dat de ontginning van het "ûnlân" doorging. In de laatste helft van de 18de eeuw gingen de boeren langzaam de grond tot aan de Broekpôllen in gebruik nemen en is schoorvoetend begonnen, vanaf "De Breedte" bij De Valom met het in cultuur brengen van De Broek (onder Akkerwoude).
Uiteraard is het ene bedrijf het andere niet maar er valt wel iets te zeggen over de bedrijfsvoering. Als een boer (uit de Dokkumer Wouden) in 1711 overlijdt wordt de veestapel geïnventariseerd. Het gaat om: '7 koeien, 2 rieren, 2 hoklingen, 1 suypkalf, 1 merrie, 1 ruyn, 1 schaep, 1 bargh, 5 hennen, 1 haen, 4 enden (=eenden)". Het inkomen wordt vooral binnengehaald met de runderen en de akkerbouw. In DAMwoude wordt ongeveer één koe per 2,1 hectare gehouden (zie tabel) Omdat de mest van het vee gebruikt wordt voor de akkerbouw, bepaalt de boer zelf de beste verhouding tussen de veestapel en het areaal landbouwgrond. In de Dokkumer Wouden wordt tussen de 14 en 16 procent van de cultuurgrond gebruikt voor de landbouw. De gewassen die op de (niet erg vruchtbare) zandgrond worden verbouwd zijn onder meer rogge, boekweit en haver.

Hectares	Runderen	Paarden
Min 10	Max 5	1
10-15	4-7	1-2
15-20	6-8	2
20-30	8-12	2-3
30-40	11-16	3-4
40-50	13-20	4-6z

Veepest 1769
Zoals reeds eerder gesteld slaat de veepest in 1769 genadeloos toe. In Holland (Noorder- en Zuiderkwartier) sterven zo'n 160.000 van de in totaal 225.000 runderen. In Friesland bezwijken zo'n 100.000 beesten. Van de koeien sterven drie op de vier beesten; de hokkelingen en rieren hebben meer kans op herstel. De "gebeterde' beesten doen het goed op de markt omdat ze immuun voor de veepest zijn en de boer dus meer bedrijfszekerheid bieden dan beesten die niet zijn aangetast.
De (nog kleine) overheid neemt de regietaak op: ze vaardigt im- en exportverboden uit van rundvee en bepaalt dat de karkassen van de gestorven beesten bestrooid moeten worden met ongebluste kalk zodat niemand er verder iets mee kan. De besmette huizen worden gekenmerkt met zwarte verf en het dode vee moet op verre afstand van de huizen worden begraven.
Er zijn in 1769 126 huishoudens die één of meer runderen op stal hebben staan. Onder hen bevinden zich kleine scharrelaars en grote boeren.

Twintig huishoudens (ruim 15 procent) komen de “pestwinter” vrij ongeschonden door maar 19 procent verliest al zijn vee. Van de scharrelaars, die maar één rund hebben, staat de helft aan het eind van 1769 in een lege stal.

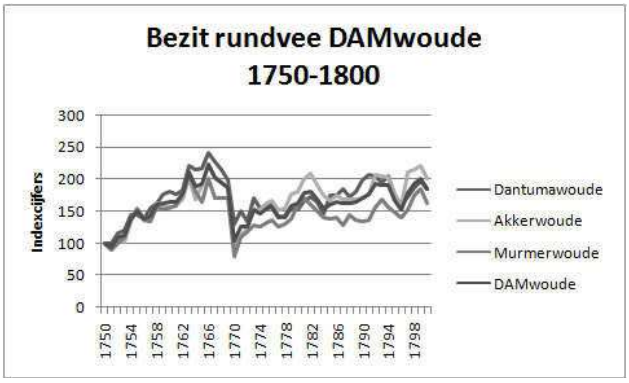

De veepest tast de verhouding veestapel – areaal bouwland aan en verstoort zo het economisch evenwicht van de bedrijven. Alhoewel alle boerderijen, met vijf of meer koeien, het hoofd boven water houden zien sommige boeren met lede ogen aan dat hun veestapel gehalveerd wordt. Net als in 1744 proberen ze zo snel mogelijk de lege stallen op te vullen. Koekalveren worden niet meer geslacht en er wordt vee aangekocht in Scandinavië. Als de “speciën” in juni 1770 worden aangegeven hebben meerdere boeren al vervangend vee gekocht. Desondanks is de absolute achteruitgang van de veestapel in DAMwoude in juni 1770 44,4 procent ten opzichte van het jaar daarvoor. Murmerwoude kent een sterftepercentage van 53,3 procent; Akkerwoude 50,5 procent en Dantumawoude noteert “slechts” 34,6 procent. De reden voor het verschil tussen de drie dorpen ligt waarschijnlijk in het feit dat de doorsnee boer in Dantumawoude rijker was dan zijn collega’s in de andere dorpen. Daardoor was hij eerder in staat om nieuw (duur) vee aan te kopen.

Na 1770 neemt het aantal runderen in heel DAMwoude geleidelijk weer toe alhoewel in de 18de eeuw het eerdere niveau van 1766 nimmer wordt bereikt. Dit beeld wijkt sterk af van Friesland als totaliteit (Faber: Drie Eeuwen Friesland). Zandgemeenten als Achtkarspelen en Smallingerland hadden de veestapel “op orde” omstreeks 1780 maar in de Dongeradelen duurde het ook veel langer.

De belangrijkste doelstelling van een boer, of hij in de 21ste of 18de eeuw leeft, is om zijn bedrijf rendabel te laten draaien. Als er minder vee op stal staat dan zullen ook de inkomsten verminderen zodat de boer gedwongen is om te bezuinigen. Op een gemiddelde boerderij werken in de 18de eeuw een “grutfeint”, een “lytsfeint” en een “faam”mee. Houdt de boer hen in dienst of stuurt hij een enkeling de laan uit? Met enige regelmaat bestelt de

boer een nieuwe sjees of kar maar hij kan die beslissing ook uitstellen waardoor de ambachtslieden in het dorp minder werk krijgen. Hoe werkte de veepest in sociaal-economische zin door op de bevolking van DAMwoude? Tijdgenoten hebben er nooit bij stilgestaan dat er, 240 jaar later, nieuwsgierige Aagjes zouden opstaan die juist op deze vraag een antwoord willen. Alhoewel ze hebben verzuimd om concreet materiaal voor het nageslacht achter te laten kunnen we uit de bronnen die wel bewaard zijn gebleven, toch indicatoren destilleren die iets vertellen over de economische situatie na 1769.
Zetten de boeren in 1770 personeel op straat? De speciekohieren kunnen helpen een antwoord te vinden. Rond de 12de mei staat de agrarische maatschappij elk jaar helemaal op z'n kop. "Verhuiswagens" (in werkelijkheid boerenwagens met wat schamele spulletjes) rijden af en aan want het nieuwe agrarische seizoen begint! De boer beëindigt en vernieuwt elk jaar, met ingang van de 12de mei, de arbeidscontracten hetgeen ook betekent dat de "arbeidershuizen" bij de boerderijen ontruimd dan wel betrokken worden. Voor de dominees is het een zeer drukke tijd omdat er in mei volop getrouwd wordt door jongelui die het ouderlijk nest verlaten. Als, begin juni, de rust hersteld is moeten de "vijf speciën" worden aangegeven zodat de overheid weet hoeveel geld ze van ieder kan vorderen. Afwijkingen in de nieuwe opgave ten opzichte van het voorgaande jaar worden in de kantlijn van het kohier vaak gemotiveerd. In 1770 wordt gemeld dat zes huishoudens in DAMwoude minder personeel hebben. Het gaat om twee meiden en vier knechten. Afgezet in de tijd is dit geen spectaculaire ontwikkeling. Als de boeren echt in personeelskosten hadden gesneden dan was er sprake geweest van veel hogere cijfers.
Na de agrarische crisis aan het eind van de 19de eeuw zagen veel arbeiders in Noordoost Friesland de toekomst niet bepaald zonnig in en trokken ze weg naar het Groningerland of Amerika. In 1770 komen er 22 nieuwe huishoudens bij in DAMwoude en vertrekken er 27. In vergelijking met de voorgaande jaren zijn deze cijfers wel hoog maar niet extreem. Het aantal huishoudens, dat in de speciekohieren wordt genoemd, stijgt tot 1779 om daarna te dalen tot 1799 als het niveau van 1779 weer gehaald wordt. (Zie ook de eerste grafiek bij dit artikel).
Het is een algemeen verschijnsel dat, in tijden van economische malaise, het aantal nieuwe huwelijken en geboorten afneemt. Was dit in DAMwoude ook het geval?
Uit de trouwboeken blijkt dat er in 1770 weliswaar minder getrouwd is dan in 1769, maar dat het aantal huwelijken daarna in absolute zin toeneemt. Het aantal huwelijken fluctueert sterk. In 1775 en 1776 wordt er weinig getrouwd maar 1777, 1780, 1785 en 1791 zijn weer topjaren! Tussen 1781 en 1785 is er sprake van een stevige dip. Ook het aantal dopelingen in de

Hervormde Kerk (in dit geval in heel Dantumadeel) neemt na 1769 niet noemenswaardig af alhoewel er in de jaren tachtig wel minder dopelingen zijn.

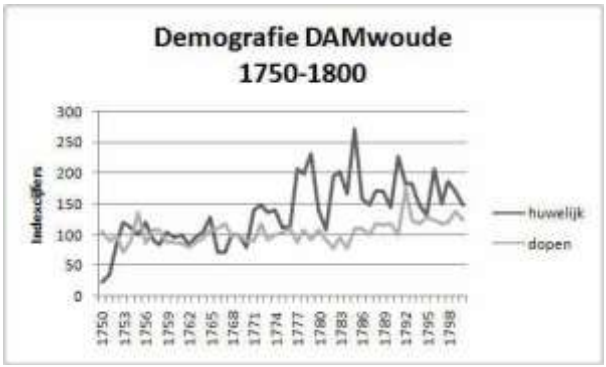

Als de economie achteruit boert, neemt de financiële welstand van de huishoudens af. Valt hierover iets te zeggen? In de specie-kohieren wordt een onderscheid gemaakt tussen personen die meer en die minder dan 600 Caroligulden bezitten. De rijkaards betalen jaarlijks 3 Caroligulden aan hoofdgeld terwijl de anderen met de helft kunnen volstaan. Gealimenteerden (mensen die een uitkering krijgen) zijn helemaal vrijgesteld. Als deze cijfers worden verwerkt krijgen we de grafiek die hiernaast staat. De indexcijfers voor de boeren en rest (vooral de middenstanders) zijn gebaseerd op de situatie in 1750 en voor het berekenen van de indexcijfers voor de gealimenteerden is het jaar 1769 als uitgangspunt genomen. We zien dat de (echte) boeren na 1769 allemaal het hoogste hoofdgeld blijven betalen. Veel middenstanders (ambachtslieden) worden minder vermogend maar het opmerkelijke is dat dit vooral gebeurt tussen 1776-1780! Het aantal gealimenteerden stijgt na 1769 alhoewel ook hier te zien is dat dit vooral na het eind van de jaren zeventig gebeurt en daarna ook weinig tekenen geven tot herstel.

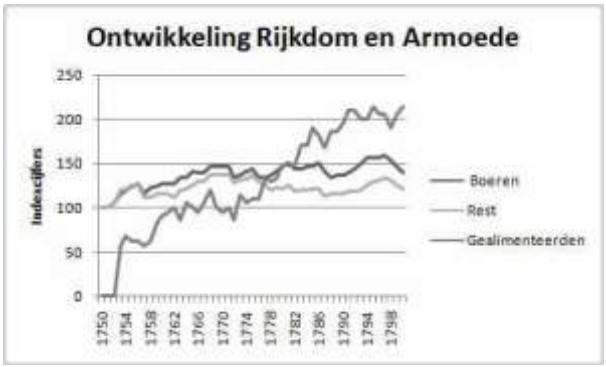

Conclusie

Het idee dat de bevolking van DAMwoude zwaar getroffen is door de veepest van 1769 moet bijgesteld worden. Tot het jaar 1775/76 neemt het aantal gealimenteerden niet buitensporig toe. Alhoewel er sprake is van een

kleine dip is in 1770 wordt er niet minder getrouwd en komen er ook niet minder kinderen ter wereld. In absolute zin blijft het aantal huishoudens zelfs groeien.
In de tweede helft van de jaren zeventig is er sprake van een omslag. Vooral onder de ambachtslieden neemt het aantal mensen dat geen 600 Caroligulden bezit, snel toe. Ook het aantal gealimenteerden stijgt en vanaf 1779 vertrekken er meer huishoudens dan er bij komen. Er is sprake van een recessie die omstreeks 1787 op haar hoogtepunt is en die in elk geval tot na de eeuwwisseling blijft doorsudderen.
Het antwoord dat we op onze hoofdvraag vinden ("een echte recessie blijft voorlopig uit) is niet bevredigend en vraagt om een verklaring. Waarom valt de economische malaise na 1769 mee en is de recessie die omstreeks 1776 intreedt misschien een uitgesteld gevolg van de veepest?
Op het moment dat de veestapel gehalveerd is treden ook andere economische wetten in werking. Naast de runderprijzen stijgen ook de zuivelprijzen. Op deze wijze wordt een deel van de schade, die de veepest meebrengt, afgewenteld op de consumenten. Daarnaast worden de boeren ook op andere gebieden gecompenseerd: de pachtprijzen dalen en ook de belastingen zijn tijdelijk verlaagd.
Blijft de vraag waarom het na 1776 alsnog misgaat. In de jaren na 1769 werken de Friese boeren hard aan het herstel van de veestapel. In heel Friesland wordt reeds in 1780 het peil van 1769 weer bereikt. In Achtkarspelen en Smallingerland is dat reeds het geval in 1773 en in Dantumadeel is in 1780 slechts de helft van het verlies goedgemaakt. De boeren in Oost- en Westdongeradeel blijven ook achter bij het herstel van de veestapel. Omdat de zuivelprijzen vanaf 1772 gaan dalen wordt de crisis, omdat de veestapel onvoldoende is aangevuld, wel merkbaar. De oorzaak ligt waarschijnlijk in het feit dat de boeren in DAMwoude hebben geprobeerd om hun risico's te spreiden. Na 1750 zijn de prijzen voor akkerbouwproducten voortdurend meer gestegen dan die van de veehouderij en de boeren hebben hierin een reden gevonden om meer aan akkerbouw te doen. Op de achtergrond speelt bovendien mee dat de bevolking van Dantumadeel sinds 1744 voortdurend is toegenomen.
Tussen 1769 en 1771 groeit het aantal paarden in DAMwoude met 25 procent en in 1774 is het areaal bouwland vermeerderd met 40 procent.
Waarschijnlijk is er in 1770 en 1771 veel land gescheurd en ingezaaid met klaver dat stikstof aan de grond toevoegt en, door haar bodembedekkend karakter, onkruidgroei tegengaat. Na zo'n twee jaar sterft de klaver af en wordt de grond omgeploegd zodat ze klaar is voor de akkerbouw. Mogelijk is dit voor het eerst echt het geval in 1774.
Van oudsher werd er in DAMwoude veel boekweit en rogge verbouwd. Boekweit heeft weinig mest nodig en de prijzen van rogge kelderden vanaf

1772. Er zijn aanwijzingen dat er in DAMwoude vanaf 1774 aardappelen geteeld zijn. Dit was een zeer intensieve tak van landbouw waarmee "vry rykelyk" het brood te verdienen was. "Over het algemeen zyn veele Dorpen hier door in grooten bloei geraakt, en op sommige de Armenkassen genoegzaam geheel van bezwaar bevryd" (*Tegenwoordige Staat*). Met andere woorden: deze teelt zou in DAMwoude de nieuwe monden voeden en de nieuwe handen werk verschaffen. Helaas mislukte dit omdat de aardappelziekte (krul) vrij snel z'n intrede deed.

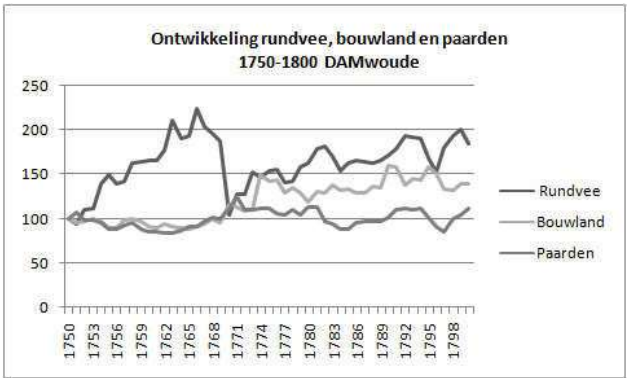

In 1776 is de veestapel onvoldoende op peil om te kunnen inspelen op de lagere zuivelprijzen en zijn de investeringen in de landbouw al te niet gedaan. Hierdoor raakt DAMwoude in een recessie.

Ondertussen is het erg onrustig in de politiek. In de 18de eeuw probeert de familie Bergsma zowel in Dantumadeel als Oostdongeradeel de macht te pakken. "Secretaris Bergsma" koopt zoveel mogelijk stemmen op in beide grietenijen en wil zelf graag grietman worden. Als dat niet lukt, schuift hij zijn zonen naar voren. Pieter Adrianus Bergsma wordt uiteindelijk grietman in Dantumadeel en zijn broer Johannes Casparus wordt secretaris in dezelfde grietenij. Beide heren studeren rechten aan de Universiteit van Franeker en zijn beïnvloed door de Verlichting. Johannes Casparus wordt later grietman van Franeker en samen met Coert Lambertus van Beyma één van de leiders van de Patriotten.

Pieter Adrianus Bergsma voert een slagvaardig beleid om Dantumadeel economisch sterker te maken. Hij is één van de eersten in Friesland die de inenting van het vee propageert om de veepest tegen te gaan en zoekt naar nieuwe profijtelijke akkerbouwgewassen. Omdat Amerika in 1775 aan een onafhankelijkheidsoorlog tegen Groot-Brittannië begint, stijgen in Nederland de prijzen voor inlandse tabak. Bergsma ziet kansen voor Dantumadeel en legt contacten met de omgeving van Amersfoort waar veel ervaring is met de verbouw van dit gewas. In 1780 wordt Cornelis de Bree benoemd tot "projectleider" om de tabaksbouw in DAMwoude te introduceren. Hij laat twee grote schuren bouwen waar de bladeren gedroogd kunnen worden en koopt een grote kudde schapen aan om de

landerijen te bemesten. Toch wordt er al snel een punt achter het experiment gezet. De eerste reden is dat de schapen snel geveld worden door de leverbotziekte en de tweede reden is de snelle daling van de prijzen voor inlandse tabak. In 1784, nog voor het officiële einde van de Amerikaanse onafhankelijkheidsoorlog, zijn beide tabaksschuren al bij boelgoed verkocht....
De ijverige grietman Bergsma heeft inmiddels al weer een ander gewas gevonden dat in de Dokkumer Wouden verbouwd kan worden. In 1775 ontdekken de Franse dokters Harpong en Brunau dat er met een stukje gebrande cichoreiwortel ook een kopje koffie gezet kan worden. Het is minder smakelijk maar ook aanzienlijk goedkoper. Omstreeks 1782 wordt in DAMwoude met de aankweek van de cichorei begonnen op de braakliggende landerijen die eigenlijk bedoeld waren voor de tabaksteelt. De Tegenwoordige Staat schrijft dat het rond 1789 voorspoedig gaat met de cichoreiteelt. Het geeft "zekerlyk thans aan de Bouwers een goed voordeel" maar "dewyl hier door veelen worden aangezet om hun geluk mede te beproeven, is het te vreezen, dat ook hier ras de klad in zal komen".
De schrijver van de Tegenwoordige Staat bezat geen voorspellende gaven want de cichorei is belangrijk geweest voor de economie van de Dokkumer Wouden tot aan het begin van de twintigste eeuw. De veepest van 1769 was ongeveer de laatste in een heftige reeks. Aan het eind van de 18de eeuw raakt men deze ziekte langzamerhand de baas door het vee in te enten. Dominee Eelko Alta uit Bozum ontwikkelde hiervoor een serum.

Ten slotte:
Om het bovenstaande artikel leesbaar te houden heb ik er voor gekozen geen voet- of eindnoten op te nemen. Enige jaren geleden heb ik een uitvoerig onderzoek gedaan naar doorwerking van de veepest in DAMwoude. Van het resultaat is een exemplaar aanwezig op Tresoar. In zijn algemeenheid kan ik zeggen dat de studie vooral gebaseerd is op primaire bronnen als de speciekohieren, reëelkohieren, quotisatiekohieren, doop- en trouwboeken enzovoort.

Oerliz is it heale wurk
Stinnen de oare helte
Leven en werken in de 4 H-dorpen Hantum, Hantumhuizen, Hantumer-uitburen en Hiaure in de vorige eeuw.
Auteurs: Een werkgroep van 7 personen met als voorzitter Jelle Jan de Wilde
Blz: 203, Band: Hard, Illustr. Groot aantal zwart/wit foto's
Info: www.4h-side.nl en Jetty Hof 0519-571524

“tot heil van het opkomend geslacht aldaar”

STICHTING SCHOOL TE EZUMAZIJL

Reinder Tolsma ([redacted]

Inleiding

Na een aantal artikelen(1) over de concentratie van scholen in Dongeradeel waarin naar voren kwam dat er in 200 jaar tijd een groot aantal scholen werd gesloten, is het goed te weten dat er in diezelfde periode ook een aantal scholen in kleinere dorpen/gehuchten bijgekomen zijn. Twee van dergelijke stichtingen zullen in twee opeenvolgende artikelen worden beschreven, goed ingelicht als we zijn door gemeentelijke archieven. In dit nummer wordt de bijzondere stichting van een school in Ezumazijl beschreven, in een volgend artikel is de school van “Het Moddergat” aan de beurt; daarmee komen zowel gemeente Oostdongeradeel als West-dongeradeel aan bod.

Initiatief schoolopziener?

In een brief van 7 november 1829 wordt voor het eerst iets vernomen van een actie om in Ezumazijl, destijds een gehucht onder het behoor van het dorp Anjum, een school te stichten. Na wat andere onderwijszaken in de gemeente Oostdongeradeel behandeld te hebben, eindigt schoolopziener Marten Martens, doopsgezind leraar te Holwerd, met de woorden: “...Ook hoop ik eerlang het project ter best mogelijke bevordering van schoolonderwijs te Ezumezyl door Ued. Achtb. waak zame zorge, tot heil van het opkomend geslacht aldaar, tot stand te zien gebragt”.

Kaart van Eekhoff uit 1855: Linksboven Anjum, bij de pijl, aan de Lauwerszee, het gehucht Ezumazijl

Is er vaker gesproken over een school te Ezumazijl? Kwamen er nieuwe mogelijkheden? In ieder geval gaat er begin januari 1830 een brief van grietman D.B. van Haersma de With naar Gedeputeerde Staten om toestemming te verkrijgen een school te mogen stichten in Ezumazijl "...een half uur gaans van het dorp Anjum alwaar de naastbij gelegen school staat(...) de moeijelijke passage in de herfst, winter en het vroege voorjaar als wel voornamentlijk uithoofde aldaar een genoegzaam aantal personen in aan elkanderen geplaatste gebouwen woonachtig zijn...."
De grietman vertelt dat de grietenij er al vele jaren "op bedacht" was om een school in Ezumazijl te stichten maar dat de nodige fondsen steeds ontbraken en het er daarom maar niet van kwam. Dat evenwel is nu ten goede veranderd. Op voorstel van de grietenijraad hebben de leden van de zogenaamde Rederij(2) te Anjum besloten om mee te werken aan de bouw van een school te Ezumazijl. De Rederij zal voor de school en de onderwijzerswoning zorgen, het benodigde meubilair aanschaffen en het geheel daarna aan het dorp Anjum schenken. De grietenij is bereid om jaarlijks f 150,- uit te trekken voor het traktement van de onderwijzer.
GS keuren dit voorstel van de grietenij goed en nodigt de grietenij uit om verdere stappen te ondernemen, zoals het onderbouwen van de f 150,-. De nieuwe school zal bezocht kunnen worden door ongeveer 40 leerlingen en de onderwijzer moet de tweede rang bezitten. Verder wordt deze school officieel een "bijschool" van de school te Anjum.

Bouw van de school
De bewindvoerders van de Rederij hebben intussen een woning aangekocht van de heer Klaas D. Zijlstra en willen nu achter deze woning een schoolgebouw gaan bouwen. Volgens een register heeft de nieuwe onderwijzerswoning zes deuren en vensters en volgens het kadaster van 1832 een oppervlakte van 50 m². Volgens datzelfde kadaster heeft het schoolgebouw slechts een oppervlakte van 20 m², dus 4 meter breed en 5 meter lang! En dat voor 40 kinderen!

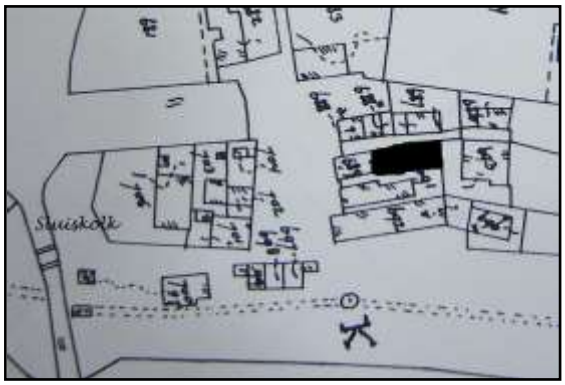

Kadasterkaart 1832

Links de Sluiskolk. Het zwarte blokje is school en onderwijzerswoning: midden in de bebouwing, vast aan huis nr. 689 !

De grietman is er dan ook niet gerust op en in zijn brief van 15 mei aan schoolopziener Martens waarin hij bestek en tekening van de nieuw te bouwen school ter goedkeuring aanbiedt, schrijft hij: "Hoezeer UWEd. zal ontwaren dat deze school in alles niet volgens het bestaande model worde ingerigt, twijfel ik echter niet of UWEd. zal dezelve voor de bedoelde plaats voldoende houden en dus wel UED. goedkeuring op de onderwerpelijke stukken verleenen..."
Martens keurt gelukkig alles goed en de bouw kan beginnen. Intussen worden er stappen ondernomen om een onderwijzer voor deze nieuwe school te zoeken. In juni krijgt Martens het verzoek om een advertentie te plaatsen in de "Bijdragen". Als inkomsten moeten worden vermeld:
a. f 150,- uit de grietenijkas
b. de schoolpenningen van ongeveer 40 leerlingen: 60 cent per kwartaal "van ieder welke geen onderwijs in het rekenen ontvangen" en 90 cent van "die welke zulks al genieten".
c. vrije woning van schoolhuis en het gebruik van de daarbij behorende grond

De sluis (zijl), naamgever van het gehucht Ezumazijl

Een paar dagen later meldt Martens dat het vergelijkend examen op 31 augustus in het grietenijhuis te Metslawier zal worden afgenomen. Helaas is het verloop van dat vergelijkend examen niet in het archief bewaard gebleven, wel de correspondentie over betreffende stukken (van de 13 kandidaten) en de resultaten van het examen. Op 27 september krijgt Jan Buma, beroepen onderwijzer der jeugd te Ezumazijl (19 jaar oud en zoon van het hoofd te Anjum!!), het volgende briefje van grietman Van Haersma de With:

"Door dezen heb ik de eer ter kennisse van UED. te brengen dat den Heer Gouverneur dezer Provincie op de daartoe geregtigden autorisatie is verleend tot de benoeming van UED. tot Schoolonderwijzer te Ezumazijl; En het is ten gevolgen hiervan dat ik UED. verzoek deze post, alsnu ten spoedigsten te aanvaarden waartoe mij het best geschikt voorkomt Vrijdag den 1 October doch waaromtrent UED. zich echter vooraf gelieve te verstaan met de dorpsgecommitteerden te Ezumazijl, en aan mij daarna UED. antwoord te doen toekomen".

Tot slot

In oktober 1830 kan dus de vlag uit in Ezumazijl en begint Jan Buma in de nieuwe school met zijn werk. Hij blijft er niet lang, in 1835 gaat hij naar Kollum en wordt hij tijdelijk opgevolgd door Ruurd Reins Reitsma. In 1837 wordt J. Laskewitz, ondermeester te Oosternijkerk, definitief benoemd. In 1843 vertrekt hij naar Birdaard en wordt Jan Sybenga, ook afkomstig van Oosternijkerk, tijdelijk benoemd. Roelof Nicolaas van Zanten, afkomstig van Sappemeer, wordt in 1844 het nieuwe hoofd. Als Van Zanten in het laatst van 1862 overlijdt, zal Pier F. Dijkema vanaf begin 1863 de laatste onderwijzer van Ezumazijl blijken te zijn, het traktement was intussen opgelopen van de f 150,- in 1830 naar f 450,-, voordat de school in 1883 wordt opgeheven. Er staat dan intussen wel een nieuw gebouw (1865) waarbij tevens de onderwijzerswoning werd vervangen.

Een aardigheidje tot besluit. In 1847 bezoekt de schoolopziener van het derde district de school en doet alsvolgt verslag:

"Reeds op een aanmerkelijken afstand van deze school kon ik de leerlingen hooren zingen of liever schreeuwen dat niet zacht en welluidender werd toen ik de school binnentrad, zoodat ik den onderwijzer verzocht daarmede uit te scheiden en tot de andere werkzaamheden over te gaan. Alstoen werd het stiller ofschoon het herhaald openen en digtslaan van de deksels der schrijftafels en het veel te laat ter school komen van verscheiden leerlingen nog gedurig geraas en stoornis veroorzaakten. Het schrijven was vrij wel, het lezen eentoonig waarbij de onderwijzer R.N. van Zanten van den 3e rang met een Groninger tongval de a bijna als ao deed klinken, het rekenen strekte zich niet verder uit dan de vier hoofdregels.

De school is een zeer doelmatig locaal en zag er niet zindelijk uit. De borden waren goed en met onderscheidene afbeeldingen voor het aanschouwelijk onderwijs voorzien. Het getal leerlingen bedroeg 21 (11 Jongens en 10 Meisjes)"(3).

Noten:

1. Zie De Sneupers 83, 84, 85 (juni, september, december 2007)
2. De Rederij werd in 1797 opgericht als een soort naamloze vennootschap.

Het doel was het veilig stellen van de kerkelijke bezittingen en de opbrengst daarvan te gebruiken ten voordele van het dorp Anjum. De Kerk moest het 1/3 deel van haar bezittingen in geld aan de overheid overmaken, een overheid die in de Franse Tijd door het oorlogvoeren groot geldgebrek had. Het geld moest in drie termijnen worden betaald en de Kerk kreeg een ontvangstbewijs tegen 3½ % rente per jaar. Om aan gereed geld te komen moest land worden verkocht, 46 pm daarvan werd door de Rederij aangekocht. Van de opbrengst werden tientallen goede doelen in het dorp bekostigd (brandweer, kerkgebouw, wegverbetering, aanstelling vroedvrouw, oprichting armhuis, enz. enz.) en dus ook het schoolgebouw te Ezumazijl. In de boeken wordt f 140,- opgegeven als aankoop schoolhuis (in 1823), f 134,- reparatie schoolhuis, f 14,50 bestek en tekening, f 90,- aankoop grond en f 927,- als aanneemsom voor de schoolbouw.
Een gedenkpaal aan de Rederijwei te Anjum zegt: "Gedenksteen aan den Aanleg van deze weg in 1871 door de in 1797 te Anjum opgerigte Reederij". In 1875 werd na een ruzie over de besteding van de gelden de Rederij opgeheven. De opbrengst van de verkoop van alle bezittingen bedroeg liefst f 40.580,80 waarvan elke deelnemer een 1/52 deel kreeg, zijnde f 780,40. Wie meer aandelen (cedullen genaamd) had, kreeg uiteraard navenant meer uitbetaald.
3. Verder werd gebruik gemaakt van de ingekomen en uitgaande stukken en de verslagen van de grietenijraad en grietman en bijzitters van de grietenij Oostdongeradeel. Het laatste citaat komt uit arch. Prov. Onderw. Comm.

Ezumazijl gezien vanaf de voormalige Lauwerszeedijk. Het huis waar de auto voor staat is de in 1865 twee huizen verder op gebouwde opvolger van het schoolhuis uit 1830. Achter het huis is nog net de kap van het schoolgebouw te zien.

DE COLLECTIE VAN TUINEN IN HET HISTORISCH INFORMATIE CENTRUM NOORDOOST FRYSLÂN

Tjeerd Jongsma ([redacted]

Sinds eind 2007 bevindt zich onder het beheer van het Streekarchivariaat Noordoost Friesland de voormalige stadsbibliotheek van Dokkum, na 1984 de bibliotheek van de gemeente Dongeradeel en nu de Collectie Van Tuinen genoemd.
In de oorspronkelijke Collectie Van Tuinen zijn een aantal onderdelen te herkennen. In de eerste plaats zijn dat publicaties in de vorm van vakliteratuur voor bestuurders en ambtenaren. Iedere gemeente kreeg en krijgt dit soort publicaties toegezonden of deze worden aangeschaft. Ook rapporten, die als bijlage bij een ingekomen stuk bij de gemeente eigenlijk als archiefstuk behandeld moeten worden, werden vaak vanwege formaat of dikte als boek in de bibliotheek weggezet. De blijvende (cultuurhistorische) waarde van deze publicaties is vaak klein of afwezig, tenzij er een duidelijke Noordoost Friese component aanwezig is.
Een tweede onderdeel van de Collectie Van Tuinen vormen de publicaties die de gemeente aangeboden heeft gekregen als eerste exemplaar en/of toegezonden heeft gekregen vanwege een verleende gemeentelijke subsidie. In principe kan dit op allerlei terrein zijn, maar vaak gaat het hier om cultuurhistorische onderwerpen.
Een derde onderdeel vormen de aangekochte boekwerken. Dit is, voor zover viel na te gaan, gestart in de 1950'er jaren door burgemeester S. van Tuinen van Dokkum. Het thema Bonifatius is dan ook ruim vertegenwoordigd in de Collectie. Burgemeester Van Tuinen heeft er voor gezorgd dat de stadsbibliotheek van Dokkum kon uitgroeien tot de huidige waardevolle collectie.
Eind 2004 waren de meeste titelbeschrijvingen van de publicaties in de Collectie Van Tuinen opgenomen in een database, die ruim 4440 records bevatte. In materieel opzicht stond er zo'n 90 meter aan boekenplanken vol. In deze jaren werden de plannen rondom het toen zo genoemde Kenniscentrum Dongeradeel (nieuw- en verbouw bibliotheekgebouw voor Streekarchief en Bibliotheek Dokkum) steeds concreter en één van de wensen was het onderbrengen van de Collectie Van Tuinen op deze nieuwe locatie. Dit voor het beter toegankelijk maken en beschikbaar maken van de collectie in samenhang met de collecties van de beide instellingen.
Duidelijk was wel dat er geen één op één overbrenging kon plaatsvinden.

Een eerste analyse van de catalogus en de boeken zelf gaf aan dat van veel titels meerdere exemplaren aanwezig waren. Ook van vakliteratuur en veel rapporten - in materieel opzicht veelal wel apart gezet, maar in de database en nummering niet – werd overbrenging niet gewenst. In de nieuwe locatie zou een groot deel in een open opstelling geplaatst worden. Oudere (en soms kostbare) boeken moesten daarvan uitgezonderd worden.
Nadat de Collectie Van Tuinen eerst nog in het gemeentehuis verplaatst werd, begon een viertal Sneupers (Jan Walda, Eimert Smits, Dick de Jager en Jan de Jager) met hun werkzaamheden ten aanzien van de registratie en het beoordelen van boeken. Titels werden gecontroleerd, beoordeeld en aangegeven werd of boeken al dan niet naar het Kenniscentrum moesten en of ze aldaar in een open opstelling geplaatst konden worden of plaatsing in het depot gewenst was. Dankzij deze werkzaamheden in 2005 en 2006 en de vastlegging daarvan kon de bijgewerkte database vergeleken worden met de aanwezige boeken in het Streekarchief en de Bibliotheek Dokkum (collectie Dongeradeel). Zo kon voor de daadwerkelijke verhuizing van het Streekarchief naar de nieuwe locatie (eind 2007) al aangegeven worden welke boeken in de open opstelling geplaatst moesten worden, welke in het depot een plaats kregen of, voor de Bibliotheek, in de uitlening konden blijven. De boeken die in de open opstelling konden, werden opnieuw geëtiketteerd (en beveiligd). Dit werk is na de verhuizing in 2007 doorgegaan. Al het over te brengen materiaal was eind 2007 ook vanaf het gemeentehuis van Dongeradeel overgebracht naar het Streekarchief.
De daadwerkelijke fysieke samenvoeging van boeken uit de collecties kon pas goed plaatsvinden nadat alle collecties zich op één plaats bevonden. Intussen waren alle records uit de database, die de vier vrijwilligers hadden bijgewerkt en daarna door de bibliothecaris en archivaris was gebruikt voor vergelijking van hun collecties, geconverteerd voor opname in het archief- en bibliotheeksysteem RUURD van het Streekarchief. Het hele jaar 2008 is daarna gebruikt voor controle van alle titels in de collecties, het bepalen van trefwoorden, het aangeven van de plaatsing in depot en open opstelling, het onder één titel verzamelen van dubbele exemplaren etc.
Uiteindelijk bestaat de Collectie Van Tuinen op dit moment uit 1728 titels met 2371 exemplaren.
En de vraag 'welke boeken zitten nu eigenlijk in de Collectie Van Tuinen? kan eigenlijk alleen beantwoord worden door of de in open opstelling opgestelde boeken in het Historisch Informatie Centrum Noordoost Fryslân te kijken en/of de catalogus te bekijken. Zie daarvoor op www.hicnof.nl

NOGMAALS LINNENWEVERSFAMILIES
Enkele opmerkingen en correcties

Werkgroep linnenweversfamilies onder eindredactie van Guus Bary

In het speciaalnummer "Vlasteelt en linnenweversfamilies in Noordoost Friesland", dat De Sneuper als nummer 90 (28 oktober 2008) uitbracht, zijn in de genealogie van Johannes Marcus Holman enkele onduidelijkheden en onjuistheden opgetreden. De heer Wietze C. Ypma te Franeker, medewerker van het Archief- en Documentatiecentrum voor R.K. Friesland te Bolsward, maakte ons erop attent. Hem wil de werkgroep veel dank zeggen voor zijn opmerkingen. De werkgroep heeft opnieuw een en ander nagetrokken en legt nu de bevindingen aan de lezer voor.

Op bladzijde 68: 1.1. **Maria Johannes Holman** zou eerder gedoopt dan geboren zijn. Hier spreken de gegevens van het doopboek en die van de geboorteakte elkaar tegen. Volgens het doopboek is getuige de tekst "Valomi 22 martii 1820, Nata et baptizata est Maria filia Joannis Hollmann et Helena Boekhoudt conjugum levante Maria Hollmann patris sorore Valomi" Maria geboren en gedoopt op 22 maart; volgens de geboorteakte Dantumadeel 1820, blz. 23, is Maria Holman geboren op 23 maart 1820 en is de aangiftedatum 25 maart 1820.
Op bladzijde 68: kind 1. **Helena Doekes Schoffelmeer,** geboren op 21-06-1847 is niet op 20-06-1847 gedoopt, maar op 25-06-1847. Dit moet dus gecorrigeerd worden.
Op bladzijde 68: kind 3. **Jetske Doekes Schoffelmeer**. Zij trouwde niet met Jan Andries Postma, maar met **Jan Andries Postuma**, 31 jaar oud.
Op bladzijde 70: kind 6. **Antje Berends Pijper.** Zij trouwde 24 jaar oud, op 13-05-1886 in Dantumadeel met **Cornelis Egberts Ludema**, 35 jaar oud. Lees dus 1886 in plaats van 1866.
Op bladzijde 71: kind 1. **Helena Holman.** Zij trouwde met Tjerk Baukes Hooghiemstra, maar daar zijn er drie van met die naam. Eerst werd een Tjerk Baukes Hooghiemstra geboren op 20-05-1856 en overleden op 31-05-1856; vervolgens werd een Tjerk Baukes Hooghiemstra geboren op 31-01-1859 en overleden op 20-10-1859 en tenslotte Tjerk Baukes Hooghiemstra, geboren op 08-12-1860 en overleden op 07-08-1943. Met laatstgenoemde is Helena Jans Holman getrouwd en dus niet met de eerste.
Hieronder volgt de gehele hernieuwde tekst:
1. Helena Holman, geboren op 18-05-1858 in Hantum, dochter van Jan Johannes Holman en Romkje Franzes Erich. Helena is overleden op 18-01-1932 in Dantumadeel, 73 jaar oud. Helena trouwde, 29 jaar oud,

op 26-05-1887 in Dantumadeel met **Tjerk Baukes Hooghiemstra**, 26 jaar oud. Tjerk is geboren op 08-12-1860 in Dantumawoude, zoon van Bauke Tjerks Hooghiemstra, zoon van Geeske Wouters Huizing. Tjerk is overleden op 07-08-1943 in Dokkum, 82 jaar oud.
Op bladzijde 72: kind 3. Men leze: **Janke Holman (Johanna Helena Holman).** In de burgerlijke stand was Janke als zodanig ingeschreven; haar doopnaam was Johanna.

INGEBOEKT

Posthume uitgave genealogisch werk Jan Bouma
Titel: Us foarâlden te boek, Onderzoek naar de stamboom van Gosse Bouma en Eke Bouma-Kuik van de Holwerder Mieden
Auteur: Jan Bouma (1954-2005)
Band: Index achterin
Bladzijden: 214 Illustraties:
Informatie: [redacted] tel: 0519-295894

Een NSB-burgemeester beschreven
Titel: Boer Gerben Feitsma, Portret van een friese NSB-burgemeester
Auteur: Oebele Vries
Band: zacht Bladzijden: 208
Illustraties: groepsgewijze zwart/wit foto's. Inhoud: De auteur ontrafelt in deze biografie de levensloop van Feitsma, onderzoekt zijn drijfveren en beschrijft de praktijk van zijn optreden als burgemeester van Kollumerland. ISBN: 978-90-5615-192-8

Brandweer te Kollum
Titel: Meer dan 175 jaar brandweer Kollum
Auteur: Wieger Rekker
Band: hard Bladzijden:: 160
Illustraties: kleuren en zwartwit foto's.
ISBN/EAN 978-90-78050-08-07

Kosteres en Piet Paaltjens te Foudgum
Titel: Hendrikje, kosteres van Foudgum. In de ban van Piet Paaltjens
Auteur: Ties Jan Eekhof
Band: zacht Blz: 120
Illustraties: zwart-wit foto's in katern
Inhoud: Deze biografie geeft een ontroerend beeld van Hendrikjes leven en dat van de melancholieke dichter-dominee en hun raakvlakken. ISBN: 978 90 330 07606

INHOUDSOPGAVE

2	Redactioneel	H. Zijlstra
3	Bestuurlijk	J. Walda
4	Ledennieuws	J. Dijkstra
	Genealogie	
5	Revius in Friesland	K.W. de Jong
22	Groeten uit Amerika (deel 5: Slot en de Haan)	K. Postma
	Streekgeschiedenis	
32	Onbekende penning van Dokkum gevonden	B.te Boekhorst
34	Iconografisch bureau: verrassende vondsten	H. Zijlstra
44	De drie van Ee: stichtingssteen uit 1613	D.A. Zwart
48	De veepest van 1769: gevolgen Dantumadeel	D. Halbesma
59	Stichting school te Ezumazijl	R. Tolsma
	Bronnen	
39	Overlijden en Begraven, zoektocht in archieven	L. Jagersma
	Varia	
21	Onderwerp van Onderzoek	R. Tolsma
31	Kerkdocumenten Wouterswoude, Driesum ca	A. Musquetier
64	Collectie van Tuinen in Hist. Info Centrum NOF	Tj. Jongsma
66	Nogmaals de linnenweversfamilies: correcties	G. Bary e.a.
67	Ingeboekt	diverse
31/	Vragen	diverse

In De Sneuper nummer 92, juni 2009, onder voorbehoud:

Groeten uit Amerika, deel 6	K. Postma
Mijn favoriete voorouder: Scherjon	J.J. Luhof
Grafstenen Grote Kerk te Dokkum	J. de Jager
Diaconieboeken op het internet, deel 2	L. Jagersma
Stichting school Moddergat in 1854	R. Tolsma
Knevelarij aan het eind van de Franse Tijd	P.F. Visser
Harm Robroch, sluiswachter Dokkumer Nieuwezijlen	H. Robroch
Tiete Tabes, potschipper uit Wierum	A.K. vd Glas
Kind aangevallen door varken	P. de Haan